

Niko Korpela

OPERAATIO GHOST STORIES

FBI:n vastatiedusteluoperaatio Venäjän
ulkomaantiedustelupalvelu SVR:n illegaaleja vastaan

TIIVISTELMÄ

Niko Korpela: Operaatio Ghost Stories. FBI:n vastatiedusteluoperaatio Venäjän ulkomaantiedustelupalvelu SVR:n illeagaaleja vastaan.

Kandidaatintutkielma

Tampereen yliopisto

Politiikan tutkimuksen tutkinto-ohjelma

Huhtikuu 2021

Tämän tutkielman aiheena on Venäjän ulkomaantiedustelupalvelun toiminta Yhdysvalloissa. Tutkimuskohteena on Yhdysvaltojen keskusrikospoliisi FBI:n (Federal Bureau of Investigation) operaatio Ghost Stories, jonka kohteena olivat Venäjän ulkomaantiedustelupalvelu SVR:n (Sluzhba Vnesheni Razvedki) tiedustelu-upseerit. FBI pidätti vuonna 2010 kymmenen illeagaalia, eli Venäjän ulkomaantiedustelupalveluiden tiedustelu-upseeria, joihin se oli kohdistanut tutkintaa kymmenen vuoden ajan. Tuona aikana se oppi paljon Venäjän ulkomaantiedustelupalvelun illeagaalitoiminnasta ja illeagaalien toimintatavoista.

Tutkielmassa käytetään Hank Prunckunin vastatiedusteluteoriaa teoreettisena viitekehystenä. Teoria jakaa vastatiedustelun hyökkäykselliseen ja puolustukselliseen toimintaan, jolloin voidaan paremmin ymmärtää mistä vastatiedustelu koostuu. Tutkielman primääriaineisto koostuu kahdesta julkiseksi tulleista FBI:n kannekirjelmistä. Aineistosta erotellaan sisällönanalyysin avulla kerrontaa illeagaalien toiminnasta, ja sovelletaan Prunckunin teorian puolustuksellista osaa heidän toiminnan ymmärtämiseksi. Teorian hyökkäyksellinen osa ei soveltunut illeagaalien toiminnan analysointiin, koska teorian mukaan hyökkäyksellinen vastatiedustelutoiminta kohdistuu vastustajan vastatiedustelu- tai tiedustelupalveluun, ja tähän eivät illeagaalit pyrkineet. Analyysissa tarkastellaan myös FBI:n toimintaa, johon vastatiedusteluteorian hyökkäykselliset ja puolustukselliset piirteet soveltuivat hyvin. Vastatiedustelutoiminnassaan FBI hyödynsi omaa tietolähdettään Venäjän ulkomaantiedustelupalvelun sisällä. Tämä antoi FBI:lle merkittävän edun, mutta myös venäläisten tiedustelijoiden vakavat virheet ja huolimaton toiminta aiheuttivat sen, että FBI kykeni seuraamaan heidän toimintaansa erittäin tarkasti ja neutralisoimaan heidän aiheuttaman uhan. Tutkimustuloksena on, että FBI vastatiedustelullinen ammattitaito oli huomattavasti parempaa kuin venäläisten vastaava toiminta. Tämän seurauksena illeagaaleilta kyettiin estämään relevantin, oikea-aikaisen ja täsmällisen tiedustelutiedon kokoamisen ja lähettämisen Venäjälle poliittisen päätöksenteon tueksi.

Avainsanat: Venäjä, Yhdysvallat, illeagaali, tiedustelupalvelu, sisällönanalyysi, FBI, Federal Bureau of Investigation, Sluzhba Vnesheni Razvedki, SVR.

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

SISÄLLYS

Sisällysluettelo

1.	JOHDANTO	1
1.1	Tutkimuksen aihepiiri.....	1
1.2	Tutkimushypoteesi, metodit ja aineiston rajaus	4
2	ILLEGAALIT	6
2.1	Venäjän tiedustelupalvelut	6
2.2	Mitä ovat illegaalit?.....	8
2.2.1	<i>Historia</i>	8
2.2.2	<i>Illegaalien koulutus</i>	9
2.2.3	<i>Nykypäivän illegaalit</i>	12
2.2.4	<i>Operaatio Ghost Stories</i>	14
3	TEORIA VASTATIEDUSTELUSTA	17
3.1	Mitä on tiedustelu?	17
3.1.1	<i>Tiedustelutyypit</i>	18
3.1.2	<i>Tiedustelun epäonnistuminen</i>	20
3.2	Vastavakoilu ja vastatiedustelu	22
3.3	Vastatiedusteluteorian neljä käsitettä	22
3.3.1	<i>Defensiivinen vastatiedustelu</i>	23
3.3.2	<i>Offensiivinen vastatiedustelu</i>	24
3.4	Vastatiedusteluteorian seitsemän propositiota	25
3.5	Vastatiedustelun suunnittelun suuntaviivat	27
4	ANALYYSI.....	28
4.1	Miten he operoivat?.....	28
4.2	SVR:n ja FBI:n defensiiviset ja offensiiviset vastatiedustelutoimet.....	29
4.2.1	<i>Salaiset kommunikaatiomenetelmät</i>	30

4.2.2	<i>Salaiset rahalähetykset</i>	31
4.2.3	<i>Valheelliset identiteetit</i>	32
4.2.4	<i>Väärät matkustusasiakirjat</i>	32
4.2.5	<i>Anna Chapman paljastaa roolinsa FBI:n peitetehtävässä olevalle agentille</i>	32
4.2.6	<i>Mikhail Semenko tapaa FBI:n peitetehtävässä olevan agentin</i>	33
4.2.7	<i>Vakoilumenetelmällisen ammattitaidon käyttäminen</i>	33
4.2.8	<i>Lähteiden rekrytoiminen</i>	34
4.3	Lopputulokset.....	34
5	LOPPUPÄÄTELMÄ JA POHDINTA	39
	LÄHTEET	42

1. JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen aihepiiri

Tutkimuksen keskeinen aihepiiri on tiedustelussa. Tiedustelutoiminta kuuluu jokaisen valtion toimintaan. Tiedustelun tarkoituksena on tuottaa oikea-aikaista ja relevanttia informaatiota päätöksenteon tueksi. Usein päätöksentekijä on poliittinen päättäjä, mutta se voi olla joku muukin, kuten yrityksen johto, jolloin tiedustelun kohteena on kilpaileva yritys. Tavoitteena on antaa päätöksentekijälle sellainen etu, että hänen ei tarvitse tehdä päätöksiä ”pimeässä”. Jos kysymys on siitä, miten vastustaja tai kilpailija tulee toimimaan tulevaisuudessa tietyssä tilanteessa, niin paras keino selvittää tämä on kerätä relevanttia tietoa vastustajasta ja hänen toimintapolitiikastaan. (Jensen et al. 2018, 2–3)

Tiedustelun merkityksen ymmärtäminen ulkopoliittisessa päätöksenteossa on keskeistä. Ilman tiedustelutietoa on vaikea tehdä ulkopoliittisia päätöksiä. Tiedustelutiedon avulla voidaan kerätä informaatiota siitä mitä toinen valtio tulevaisuudessa aikoo. Lyhyesti sanottuna tiedustelulla voidaan ulkopoliitikassa pyrkiä saamaan selville vieraan valtion pelikortit, jonka perusteella on helpompi tehdä päätöksiä parhaan mahdollisen lopputuloksen saamiseksi.

Tiedonkeräykseen osallistuvat tiedustelupalveluiden lisäksi useat valtion virastot ja ministeriöt, kuten ulkoministeriö. Niiden tehtävä on kerätä informaatiota, jotta päätöksiä voitaisiin tehdä tietoperustaisesti ja rationaalisesti. Tiedustelua tapahtuu niin laillisessa kuin laittomassa viitekehyksessä, eli tiedustelua suorittavat suurlähetystöissä toimivat diplomaatit ja sotilasasiamiehet, mutta tiedustelupalveluiden ulkomaille lähettämät tiedustelu-upseerit. Monimutkikkaaksi asiasta tekee sen, että tiedustelu-upseereiden todellinen rooli on usein peitetty legitimiin diplomaattisen roolin alle, jolloin he esiintyvät ”puhtaina” diplomaatteina. Laillisen ja laittoman tiedustelutoiminnan suhdetta voidaan kuvailla monimutkaiseksi. (Fry et al. 2002, 431–433)

Tiedustelutoiminnalla pyritään keräämään informaatiota, ja tämän informaation voidaan katsoa olevan avainasemassa valtioiden poliittisen toiminnan ymmärtämiseksi. Koska valtiot pyrkivät saamaan tietoa toisten valtioiden toiminnasta, on valtioilla oltava myös organisaatio, joka suojelee salaisuuksia muiden valtioiden urkinnalta. Valtiollisen vastatiedusteluorganisaation tehtävänä on suojella valtion salaisuuksia. Tämän tutkielman on tarkoitus osaltaan osoittaa millaisessa mittakaavassa tiedustelua voi tapahtua sekä millainen rooli valtiollisilla

vastatiedusteluorganisaatioilla on salaisuuksien suojelemisessa. Erityisenä fokuksena on Venäjän ulkomaantiedustelupalvelun kyvykkyys illegaalien, eli Venäjän ulkomaantiedustelupalvelun tiedustelu-upseerien osalta. Illegaalit määritellään ja heidän taustaansa selvitetään tarkemmin luvussa 2.2.

Tiedustelutyyppejä voi olla kolmenlaista: Taktista, strategista ja operatiivista. Taktinen tiedustelu on tiedustelua, joka suoritetaan lähiaikoina tapahtuvassa ajankohdassa. Tyypillisesti se koskee ruohonjuuritason toimintaa, kuten kohteen tämänhetkistä sijaintia ja laatua. Strateginen tiedustelu taas koskee pidemmän aikajänteen tulevaisuudensuunnittelua, joilla on suuria vaikutuksia tai seurauksia. Tällainen tiedustelu voi koskea esimerkiksi taloudellisen tilanteen kehittymistä pitkällä aikajänteellä. Strategista tiedustelutietoa luodaan hallinnon ja johdon tarpeeseen, ja se kattaa yleiskuvaukselliset kysymykset tehtävästä, päämäärästä, tavoitteesta, ohjelmista ja resurssien suunnittelusta, jotka avustavat organisationaalisen strategian kehittämisessä. Operationaalinen tiedustelu on ajallisesti taktisen ja strategisen tiedustelun välimaastossa olevaa tiedustelua. Tiedustelu voidaan jakaa myös kotimaan- sekä ulkomaantiedusteluun. Joillakin mailla, kuten Yhdysvalloilla, on virastoja, joilta on kielletty kotimaassa tapahtuva toimiminen. Tällaisia ovat esimerkiksi Yhdysvaltain keskustiedustelupalvelu CIA. (Jensen et al. 2018, 7–9; McDowell 2009, 12–13) Suomessa Suojelupoliisi on tiedusteluviranomainen, joka voi toimia sekä kotimaassa että ulkomailla (Suojelupoliisi 2021). Tiedustelun tarkoituksena on yleensä selvittää vastaus kolmeen kysymykseen: mitkä ovat vastustajan kyvykkyudet, mitkä ovat vastustajan aiomukset ja mikä niistä on vaarallisin, sekä mitä vaikutusta tällä kaikella on toimijan kykyyn saavuttaa oma tavoite (Jensen et al. 2018, 16).

Tiedustelumaailmassa harvoin voi löytää todellisia ystäviä, mutta liittolaisia sitäkin enemmän. Jopa syvässä rauhan tilassa olevat liittolaisvaltiot voivat vakoilla toisiaan: Yhdysvallat jäi kiinni Saksan liittokanslerin Angela Merkelin puhelimen hakkeroinnista ja saksalaisen tiedustelu-upseerin käyttämisestä Yhdysvaltojen hyväksi (BBC 2014). Useimmilla valtioilla on jonkinlainen vastatiedusteluorganisaatio suojelemaan valtion turvallisuuteen, talouteen ja politiikkaan kuuluvia salaisuuksia. Suomessa suojelupoliisi on keskeinen vastatiedusteluorganisaatio, mutta myös puolustusvoimissa on oma sotilasvastatiedusteluorganisaatio (Tiedusteluvalvonta.fi 2021). Vastatiedusteluorganisaation tarkoituksena on estää salaisuuksien päätyminen ulkopuolisen käsiin. Siinä missä tiedustelun rooli on kerätä mahdollisimman paljon tietoa jostain vallitsevasta tilanteesta, on vastatiedustelun rooli estää vastustajaa tekemästä tätä samaa. Vastatiedustelu voidaan jakaa defensiiviseen ja offensiiviseen vastatiedusteluun, ja tämä jaottelu onkin tämän tutkielman yksi suurimmista teoreettisista kehyksistä. Defensiivinen vastatiedustelu koostuu organisaation oman

informaation suojaamisesta, kun taas offensiivinen vastatiedustelu pyrkii tunnistamaan vastustajan vakoiluyrityksiä ja lievittämään niistä aiheutuvia vahinkoja. (Jensen et al. 2018, 184–185, 192–199)

Tämän tutkielman ajallinen fokus on vuosien 2000–2010 välillä suoritetussa FBI:n operaatioissa nimeltään Ghost Stories. FBI oli saanut tietoonsa, että Yhdysvalloissa toimi useita Venäjän tiedustelupalvelun työntekijöitä, jotka esiintyivät väärillä identiteeteillä ja jotka pyrkivät soluttautumaan yhteiskunnan tärkeiden elinten piiriin ja toimittamaan sieltä saamaansa informaatiota Venäjän tiedustelupalvelulle. FBI ryhtyi suorittamaan vastatiedusteluoperaatiota Venäjän tiedustelijoiden uhan neutralisoimiseksi. Operaatio tapahtui Venäjän ja Yhdysvaltojen välisen suhteen herkkänä aikana. Vuonna 2010 Obaman hallinto oli keskellä tilannetta, jossa se pyrki lämmittelemään välejä Venäjän kanssa. Vuoden 2009 helmikuussa järjestetyssä Münchenin konferenssissa Yhdysvaltain varapresidentti Joe Biden oli ilmaissut, että Venäjän ja Yhdysvaltain tulisi painaa ”reset-nappia” suhteidensa uudelleenkäynnistämiseksi. Kuukautta myöhemmin Yhdysvaltain ulkoministeri Hillary Clinton esitteli Venäjän ulkoministeri Sergei Lavroville symbolista nappulaa, jossa luki englanniksi reset. Venäjänkielinen käännös ei ollut niin onnistunut, sillä nappulassa luki sanan ”perezagruzka” sijasta ”peregruzka”, joka tarkoittaa ylikuormitusta. Käännösvirheestä huolimatta ulkoministerit painoivat nappulaa symboloidakseen uuden sivun kääntämistä Yhdysvaltain ja Venäjän suhteissa. Vuonna 2010 Venäjän presidentti Dimitri Medvedev vieraili Yhdysvalloissa, jonka aikana Obama harjoitti burgerpolitiikkaa viemällä Medvedevin syömään hampurilaisia Valkoisen talon lähellä olevaan burger-ravintolaan. Oli selvää, että orastava suhde ei kovin kauan tulisi kukoistamaan, jos illegaalien pidätys olisi tapahtunut samaan aikaan kun Medvedev on Pohjois-Amerikassa, joten Valkoinen talo oli ohjeistanut FBI:ta pidättämään illegaalit vasta kun Medvedev oli poistunut Pohjois-Amerikan ilmatilasta. Medvedevin poistuttua 27. kesäkuuta FBI pidätti kymmenen venäläistä illegaalia. (Zygar 2016, 226–235; Blake 2020, 277-279; Corera 2020, 238-246, 261; Reel Truth History Documentaries 2019, 34:13–38:02)

Operaatio Ghost Stories ilmentää herkkyyttä, joka kietoutuu tiedustelutoiminnan ympärille. Harva maa myöntää suorittavansa laitonta tiedustelua muita maita kohtaan, vaikka se olisikin ilmiselvää. Operaatio Ghost Storiesin tapahtumien maailmanpoliittinen konteksti loi FBI:lle vaikeuden löytää sellainen ratkaisu, jossa Medvedev ei menettäisi kasvojaan. Kymmenen kaikkein salaisimpiin kuuluvien tiedustelu-upseerien pidättäminen voisi aiheuttaa katastrofin uudelle alulle Venäjän ja Yhdysvaltojen suhteessa. Tiedustelu ei näin ollen ole pelkästään vastapuolen sormille näpäyttelyä tilanteissa, joissa heidän tiedustelu-upseerinsa päätetään karkottaa epätoivotun tiedustelun

suorittamisen vuoksi. Joskus on pakko katsoa suurempaa kontekstia, ja tässä tapauksessa se oli ulkopoliittisesti erittäin herkkä.

1.2 Tutkimushypoteesi, metodit ja aineiston rajaus

Historiallisena faktana tiedämme, että venäläiset illegaalit paljastuivat FBI:lle. He paljastuivat, koska Venäjän ulkomaantiedustelupalvelussa oli amerikkalaisten tietolähde, joka kertoi illegaalien toiminnasta Yhdysvalloissa. Jotkut illegaaleista olivat oleskelleet Yhdysvalloissa jo kylmän sodan loppuajoista saakka, mutta toiset heistä olivat saapuneet Yhdysvaltoihin vasta pari vuotta aikaisemmin. Tutkimuskysymyksenä on, että millaiset tekijät aiheuttivat illegaalien operationaalisen epäonnistumisen. Tutkimushypoteesina on, että venäläiset illegaalit eivät kyenneet ylläpitämään offensiivista tiedusteluoperaatiota, koska heidän vakoilumenetelmällinen ammattitaitonsa (tradecraft) ei ollut riittävällä tasolla suojellakseen heitä yhdysvaltalaisien defensiiviseltä vastatiedustelutoiminnalta. Aihe rajautuu FBI:n suorittamaan operaatio Ghost Storiesiin, jossa kymmenen venäläistä illegaalia pidätettiin Yhdysvalloissa vuonna 2010. Tiedustelu- ja vakoilutapauksiin liittyvät asiakirjat ovat yleensä salattuja, mutta tässä tapauksessa FBI päätti julkaista monia asiakirjoja. Näin ollen asiakirjojen saatavuuden vuoksi aiheen rajaus juuri tähän tapaukseen on perusteltua.

Primääriaineistonani käytän FBI:n kannekirjelmia (sealed complaint), jotka selostavat illegaalien toimintaa Yhdysvalloissa. Ne kertovat seikkaperäisesti millaisia kommunikaatiomenetelmiä, harhautuksia ja turvallisuusratkaisuja illegaalit tekivät, mutta se kertoo myös FBI:n menetelmistä. Molempien osapuolten toimenpiteet on tärkeä ottaa huomioon analyysivaiheessa. Primääriaineiston olen hankkinut FBI:n verkkosivuilta. Tiedustelualan liittyvässä tutkimuksessa on aina ongelmana se, että asiakirjat ovat usein salattuja, sillä yleensä tiedusteluasioihin liittyy salaaminen, jotta omaa kyvykkyyttä ei paljastettaisi liiaksi vastustajalle. Myös tiedustelukirjallisuudessa tapausta on käsitelty laajasti, viimeksi ja kattavimmin Gordon Coreran (2020) teoksessa. Näistä koostuvat sekundääriaineistoni. Erityisesti Coreran kirjan avulla on mahdollista saada sellaista sisäpiirin tietoa FBI:n operaatiosta, jota ei ole saatavissa virallisista dokumenteista.

Aineiston analyysi toteutetaan sisällönanalyysilla. Käsittelen tutkimusaiheessani Yhdysvaltojen keskusrikospoliisi FBI:n asiakirjoja, on sisällönanalyysi hyvä työkalu aineiston tutkimiseen. Sisällönanalyysi on perustutkimusmenetelmä, jolla voidaan tehdä monenlaista kvalitatiivista ja kvantitatiivista tutkimusta. Se voidaan jakaa aineistolähtöiseen, teorialähtöiseen ja teoriaohjaavaan

analyysiin. Tässä työssä käytössä on teorialähtöinen sisällönanalyysi. Se tarkoittaa, että aineiston analyysiä ohjaa aikaisemmin valittu teoria, jota testataan. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 103–104; 110.)

Käytän tässä tutkimuksessa Hank Prunckunin teoriaa vastatiedustelusta, jonka hän on esitellyt kirjassaan Counterintelligence – Theory and Practice (Prunckun 2019). Kirja on alun perin julkaistu vuonna 2012, mutta vuonna 2019 siitä on julkaistu uudistettu toinen painos. Teoria jaottelee vastatiedustelutoiminnan kahteen pääkategoriaan; defensiiviseen ja offensiiviseen vastatiedusteluun. Jaottelu auttaa ymmärtämään millaisia toimia organisaatioiden tulee tehdä suojellakseen sellaista hallussaan olevaa informaatiota, jota eivät halua päätyvän vastustajan tai kilpailijan tietoon. Vaikka vakoilun sanotaan olevan maailman toiseksi vanhin ammatti, niin tiedustelu tieteenhaarana (discipline) on silti hyvin alkeellisessa vaiheessa. Ehkäpä siksi en löytänyt ainuttakaan tutkimusta, jossa Prunckunin teoriaa olisi sovellettu edes siten, miten se hänen kirjansa ensimmäisessä painoksessa oli ilmaistu.

2 ILLEGAALIT

2.1 Venäjän tiedustelupalvelut

Venäjällä on nykyisin kolme merkittävää tiedustelupalvelua, joilla on toimivaltuus toimia ulkomailla: Ulkomaantiedustelupalvelu Služba vnešnei razvedki (SVR), sotilastiedustelupalvelu Glavnoje upravlenije (GU) ja turvallisuuspalvelu Federalnaja služba bezopasnosti (FSB). SVR on pääasiainen ulkomaantiedustelupalvelu, GU (joka oli vuoteen 2010 asti nimeltään GRU) on sotilastiedustelupalvelu ja FSB vastaa vastatiedustelusta. Virastojen toiminnassa on päällekkäisyyksiä, mutta varsinkin FSB on saanut enemmän jalansijaa ulkomaantiedustelutoiminnassa, joka on aiheuttanut kitkaa virastojen välille. (Congressional Research Service 2020, 5–6 ; Galeotti 2016, 4) Operaatio Ghost Storiesin illegaalien syytettiin työskennelleen Venäjän ulkomaantiedustelupalvelu SVR:lle (Lowenthal 2020, 474–475). Näistä virastoista ainakin SVR ja GU käyttävät illegaaleja tiedustelutoiminnassaan (Kouzminov 2005, 109). Kuvassa 1 esitellään Venäjän turvallisuusorganisaatioita ja niiden tehtäväaloja.

Roles of Russia's intelligence community

	Political intelligence	Economic intelligence	Military intelligence	Active measures	Counter-intelligence	Political security	Law enforcement
Federal Security Service (FSB)	●			●	●	●	●
Foreign Intelligence Service (SVR)	●	●	●	●	●	●	
Main Intelligence Directorate (GRU)	●	●	●	●	●		
Federal Protection Service (FSO)					●	●	●
Interior Ministry (MVD)					●	●	●
Prosecutor General's Office (GP)						●	●
Investigatory Committee (SK)						●	●
The Federal Anti-Drug Service (FSKN)		●					●
National Anti-Terrorism Committee (NAK)					●	●	●
Soviet KGB	●	●	●	●	●	●	●

● Main role
● Subsidiary role

Kuva 1. Venäjän tiedustelupalveluiden roolit. (Galeotti 2016, 3)

KGB (*Komitet Gosudarstvennoi Bezopasnosti SSSR, SNTL:n valtion turvallisuuskomitea*) oli Neuvostoliiton tiedustelupalvelu, jonka pääasiallinen tehtävä oli taistella sisäisiä toisinajattelihoita vastaan. KGB oli jaettu yhdeksään päädirektoraattiin, eli pääosastoihin, joilla oli oma tehtävänsä valtio turvallisuuden takaamisessa. Kukin päädirektoraatti oli jaettu vielä direktoraatteihin, jotka edustivat päädirektoraatin sisällä jotain tiettyä toimintaa. Esimerkiksi KGB ensimmäinen päädirektoraatti vastasi kaikesta ei-sotilaallisesta tiedustelusta, propagandasta, disinformaatiosta ja ihmisperäisestä tiedonkeräyksestä (HUMNT). (Lowenthal 2020, 467–468)

Ensimmäinen päädirektoraatti jakautui kahdeksaan direktoraattiin: Direktoraatti S (illegaalitiedustelu), direktoraatti T (tieteellis-teknillinen tiedustelu), direktoraatti K (ulkoinen vastatiedustelu), direktoraatti RT (tiedustelutoiminta jota suoritettiin Neuvostoliiton alueella ulkomaalaisten toimesta), direktoraatti OT (operaatiollisteknillinen tuki), direktoraatti R (operaatioiden suunnittelu ja analyysi), direktoraatti I (tietotekniikkapalvelut) ja direktoraatti P (poliittinen tiedustelu) joka oli jaoteltu kahteentoista maantieteelliseen osastoon jotka keksittyivät poliittisen tiedustelutiedon keräämiseen tietyllä maantieteellisellä alueella. Ensimmäisellä päädirektoraatilla oli kaksi palvelua (service): Palvelu I (tiedustelun prosessointi) ja palvelu A (disinformaatio). (Kouzminov 2005, 177-178; Andrew & Mitrokhin 2001, 499-500; Vrt. Kuzichkin 1990, 50–51)

Neuvostoliiton hajottua myös KGB hajoitettiin. Tämän seurauksena ensimmäinen päädirektoraatti hajoitettiin, jonka seurauksena syntyi SVR (*Sluzhba Vnesheni Razvedki*), joka ryhtyi kantamaan vastuuta ulkomaantiedustelutoiminnasta. GU (*Glavnoje Upravlenie*) oli olemassa jo Neuvostoliiton aikana, ja jatkaa sotilaallisen tiedustelutiedon keräämistä tänäkin päivänä. Vastatiedustelutoiminta siirtyi muodostetulle FSB:lle. SVR:n nykyisestä rakenteesta löytyy ristiriitaista informaatiota. (Lowenthal 2020, 467–468) Bennettin (2002, 218-219) mukaan SVR jakautuu nykyisin kolmeen direktoraattiin: Direktoraatti S, direktoraatti T ja direktoraatti K; kolmeen palveluun: I, A ja R (operaatioiden arviointi); sekä 11 maantieteelliseen osastoon. Kouzminovin (2005, 178-179) mukaan direktoraatit ovat samat kuin Neuvostoliitonkin aikana, mutta direktoraatti RT:n tilalla SVR:llä on taloudellisen tiedustelun direktoraatti. SVR:n verkkosivuistakaan ei ole apua nykyisen rakenteen selvittämisessä, sillä se kertoo vain operationaalisten osastojen olevan olemassa, mutta ei kerro mitä kaikkia niihin kuuluu (SVR 2021).

2.2 Mitä ovat illegaalit?

2.2.1 Historia

Illegaalilla tarkoitetaan venäläistä (tai neuvostoliittolaista) tiedustelu-upseeria, joka toimii ulkomailla yksityishenkilöksi tekeytyneenä, ja usein hän toimii väärän identiteetin turvin. He toimivat ulkomailla ilman diplomaattista suojaa. (Bennett 2002, 117) Illegaalitoiminnassa on useita alakategorioita: Kuzichkinin (1990, 87–88) mukaan oli olemassa illegaaliagentteja, jotka olivat joko venäläisiä tai ulkomaalaisia, jotka eivät olleet KGB:n upseereita, ja joita oli tarkoitus käyttää yhden operaation ajan. Heidän koulutuksensa on sama kuin mitä illegaaleillakin oli. Illegaalien ja illegaaliagenttien ero on siinä, että illegaaliagentti palasi takaisin siviililyöntönsä pariin koulutuksen päätyttyä, kun taas illegaali pysyi KGB:n upseerina. Erikoisagentti taas oli ulkomaalainen, joka rekrytoitiin KGB:hen, ja joka oli käynyt erikoiskoulutuksen Neuvostoliitossa. Tällainen henkilö työskenteli maassa, jossa hän tiedusteli ja toimi siellä omalla henkilöllisyydellään. Erikoisagentti ei ole KGB:n upseeri. Lisäksi oli olemassa tukiagentteja, jotka toimivat monenlaisissa asioissa tukien tiedustelu-upseerien toimintaa. He saattoivat esimerkiksi antaa käyttöön tiloja radiolähetyksiä varten. Nykypäivän teknologian avulla on syntynyt ns. virtuaalisia illegaaleja, jotka toimivat verkossa esiintyen jonkin muun kuin Venäjän kansalaisina, ja joiden käytön etuna on se, että heitä ei pystytä pidättämään heidän toimiessaan kohdemaan rajojen ulkopuolella (Riehle 2019).

Illegaalien toiminnan voidaan katsoa lähteneen liikkeelle vuonna 1917 Venäjän vallankumouksen yhteydessä. Bolševikit olivat toimineet peitehenkilöllisyyksillä ja tämä toiminta jatkui jopa vallankumouksen yli. Tšeka, eli Neuvosto-Venäjän salainen poliisi, lähetti vuonna 1918 sisällissodan vihollislinjojen taakse ihmisiä peitehenkilöllisyyksien kanssa keräämään tietoa. Jo tuolloin illegaalien lukumäärä oli kasvanut niin suureksi, että jouduttiin perustamaan uusi illegaalien osasto hallinnoimaan operaatioita. Tämä osasto tulisi myöhemmin olemaan KGB:n ensimmäisen päädirektoraatin direktoraatti S, joka hallinnoisi kylmän sodan aikana illegaalien toimintaa. (Andrew & Mitrokhin 2001, 27–29) Vuonna 1930 politbyroo, eli kommunististen puolueiden korkein toimeenpaneva elin, määritteli Iso-Britannian, Ranskan, Saksan, Puolan, Romanian, Suomen, Baltian maiden ja Japanin olevan sen tiedustelun kohteita, mutta Yhdysvaltoja ei mainittu lainkaan. Tähän lienee selityksenä Yhdysvaltojen eristäytyneisyyspolitiikka, jonka vuoksi sillä ei ollut mainittavaa roolia maailman tapahtumiin. 1930-luku on illegaalien historiassa nimitetty ”suurten illegaalien” ajaksi, joka viittaa lahjakkaisiin ja suorituskykyisiin toimijoihin illegaalien operaatioissa. Näitä henkilöitä yhdisti kommunismi, ja suurimpiin suorituksiin kuuluu Cambridgen yliopistosta tehdyn

nuorten opiskelijoiden, myöhemmin Cambridge Fivena tunnetun viisikon rekrytoiminen Neuvostoliiton tiedustelupalvelun palvelukseen. (Andrew & Mitrokhin 2011, 42–43)

Illeaalien työ on hienovaraista. Mikään toiminta operaatioissa ei saa olla ilmiselvää. Jos tiedustelupalvelu havaitsee kiinnostavan henkilön, se kerää kaiken mahdollisen tiedon tästä henkilöstä. Erityisesti kaikki haavoittuvuudet ja ongelmat ovat tärkeitä tiedonkeruun kohteita. Illegaali voi soluttautua kohdehenkilön lähipiiriin lähentyäkseen kohteen kanssa ja kerätäkseen tämän luottamusta. Jossakin vaiheessa illegaali voi esimerkiksi auttaa kohdetta vaikeassa ongelmassa, jolloin illegaalin ja kohteen välille syntyy syvempi luottamussuhde ja kiitollisuudenvelka. Tällainen kultivointitoiminta on hienovaraista ja tehdään aina kohteen ehdoilla, joka tarkoittaa sitä, että kohteen mielenmaisemaa myötäillään mahdollisimman paljon. Mikäli kohdehenkilö on erityisen venäjävastainen, voidaan häneen kohdistaa ns. väärän lipun operaatio, jolloin kohdehenkilö voidaan pyrkiä rekrytoimaan näennäisesti jonkin muun valtion kuin Venäjän palvelukseen. Tällöin Venäjän tiedustelupalvelun rooli jää kokonaan peittoon. Värväämistä varten direktoraatti S:llä on oma erikoisoperaatioiden yksikkö (department 1 – special reserve), joka koostuu entisistä illegaaleista, jotka sitten pyrkivät värväämään kohteen jonkin muun maan tiedustelupalvelun nimissä luovuttamaan tietoa. Tällöin kohde voi ajatella, että hänen luovuttamansa tieto menee CIA:n, MI6:n tai vaikka Suojelupoliisin käyttöön, kun se todellisuudessa päättyy Venäjän tiedustelupalveluille. (Kouzminov 2005, 110–111)

2.2.2 Illeaalien koulutus

Vaikka illeaalien toiminta on yksi salaisimpia seikkoja Neuvostoliiton ja Venäjän tiedustelupalveluiden toiminnassa, ovat tiedustelupalveluista loikanneet henkilöt tuoneet mukanaan tietoa illegaaleista ja heidän koulutuksestaan. Tässä työssä käytettävä taustainformaatio on ajallisesti peräisin kylmän sodan ajalta ja hieman sen jälkeen. Myöhemmin operaatio Ghost Storiesia analysoitaessa voidaan kuitenkin havaita, että samat vakoilumenetelmällisen ammattitaidon peruseriaatteet ovat edelleen samat kuin mitä Neuvostoliiton aikanaanakin on ollut. Illeaalien tehtävä on edelleen penetroitua syvälle asemamaansa yhteiskuntaan ja pyrkiä välttämään vastapuolen vastatiedusteluorganisaatioiden kohteeksi joutuminen. Tällainen toiminta ei peruseriaatteiltaan muutu ajan kuluessa miksiäkään, vaikka siihen liittyvä teknologia hieman muuttaisikin niitä tapoja miten tehtävä voidaan onnistuneesti suorittaa.

Loikkareiden tai muutoin palveluksensa lopettaneiden antamien tietojen perusteella tiedämme, että keskeinen seikka illegaalien toiminnan onnistumisessa oli heille luotu legenda, eli valheellinen peitetarina tai henkilöhistoria, joka on varta vasten luotu illegaalille (Bennett 2002, 162). Valheelliset identiteetit perustuivat aikaisemmin kuolleiden ihmisten identiteetteihin, joista orpoina ja vauvoina kuolleet lapset olivat haluttavimpia. Kirkon työntekijä saatettiin lahjoa poistamaan kirkonkirjoista merkintä kuolemasta, jonka jälkeen pyrittiin saamaan haltuun lapsen syntymätodistus. Tällainen toiminta oli mahdollista vielä silloin kun ei ollut olemassa mitään keskitettyä väestötietojärjestelmää, jossa olisi merkinnät syntymästä ja kuolemasta. (Kouzminov 2005, 113–115; Corera 2020, 25–27.)

Illegaalien koulutus kesti viidestä seitsemään vuotta. Tuona aikana he pyrkivät oppimaan mahdollisimman paljon kohdemaansa olosuhteista. (Kouzminov 2005, 121–123, 126.) Kylmän sodan aikana oli tyypillistä, että KGB:n tiedustelu-upseereita oli sijoitettu Neuvostoliiton korkeakouluihin etsimään tiedustelupalvelulle sopivia kandidaatteja (Barsky 2017, 67–72; myös Corera 2020, 27–28). Illegaaleilla saattoikin usein olla kotimaassaan hankittu taustakoulutus joltain tiedustelutoimintansa suhteen relevantilta tieteenalalta, mutta heidän tuli pyrkiä saamaan myös länsimainen tutkinto, joka toisi uskottavuutta heidän legendalleen. Länsimaissa tunnustettu tutkinto auttaa illegaaleja pääsemään käsiksi tärkeisiin tieto- ja materiaalilähteisiin. Kohteena voi olla esimerkiksi farmakologiaan tai bioteknologiaan keskittyvät yritykset, joissa valmistetaan vaarallisia patogeenejä tai puolustushallinnon salaisiin laboratorioihin (Kouzminov 2005, 93–94) Usein illegaalien täytyi mennä naimisiin toisen illegaalin kanssa ennen kuin he saattoivat lähteä operoimaan ulkomaille. Tällä pyrittiin välttämään romanttiset suhteet asemamaan kansalaisten kanssa, jotka voisivat vaarantaa illegaalien toiminnan. Asemamaassa toimiessaan illegaalien tukena oli KGB:n diplomaattisella peitteellä toimiva tiedustelu-upseeri. (Lefebvre 2007, 555) Lisäksi SVR:n on mahdollista käyttää sen entisten työntekijöidensä legitiimejä yrityksiä illegaalien peitteenä. Tällöin illegaali saa vahvan peitteen yrityksen työntekijänä, ja yritys vastaavasti saa palveluksia SVR:ltä. (Kouzminov 2005, 134–136.)

Illegaaleille opetettiin radiokommunikaatiota, lyhytaaltoradioiden käyttöä, agenttien värväämistä ja tarkkailutoimintaa, tarkkailun paljastamista, toimintaansa liittyvien välineiden kätkemistä ja tuhoamista, tarkkailun välttämistä toimiessaan tehtävänsä alaisena sekä näkymättömien musteiden käyttöä. Kuzichkinin (1990, 66–71) mukaan erityisesti tarkkailun paljastamiseen liittyvää koulutusta korostettiin, sillä ilman sitä ei tiedustelu-upseerin katsottu voivan onnistua tehtävässään. Operaatio Ghost Storiesin illegaalit koulutettiin myös stenografisten metodien käyttöön, eli operatiivisten viestien piilottamiseen ei-salaisiin tiedostoihin (SearchSecurity 2018). Illegaalit saivat myös laajan

kielikoulutuksen: heidän opintoihinsa kuuluu vähintään kahden vieraan kielen oppiminen, joista toinen on kohdemaan kieli, jota illegaalien on osattava täydellisesti. Illegaalien piti tyypillisesti oleskella ulkomailla ennen kuin he saattoivat ryhtyä vakavaan tiedustelutoimintaan kohdemaassaan. Kohdemaassaan he pyrkivät rakentamaan legendaansa entisestään. Illegaalit voivat pyrkiä hankkimaan korkeakoulutuksen kohdemaansa korkeakoulussa, ja saamaan ammatin, jonka avulla he voivat työskennellä luontevasti todellista päämääräänsä silmällä pitäen. Illegaalit koulutetaan yleensä pareittain, ja he myös työskentelevät kohdemaassaan pareittain, voiden saada jopa lapsia keskenään. Tällä tavalla he syventävät entisestään legendaansa. (Andrew & Gordievsky 1991, 52–53; Barsky 2017, 98–101, 125–127; US v. Chapman and Semenko, 4; Kuzichkin 1990, 66–71) Illegaalien kouluttaminen kustantaa satoja tuhansia dollareita, ja tähän päälle tulevat vielä illegaalien asemamaassa tapahtuvan tukitoiminnan kustannukset (Kouzminov 2005, 126). Tässä työssä käytän valtiosta nimeä asemamaa, jos se on illegaalin sen hetkinen sijainti. Kohdema tarkoittaa valtiota, johon illegaali on matkalla tai johon hänen on tarkoitus lopulta päätyä suorittamaan tiedustelutoimintaansa.

Myös kandidaattien terveydentilaa testattiin tarkasti. He kävivät läpi lääkärintarkastuksen sekä psykologisen arvioinnin. Oleellista oli kandidaattien henkinen kestävyys, sillä heidän tuli olla kärsivällisiä ja sietää pitkäkestoista yksinäisyyttä ja jatkuvaa pelkoa pidätetyksi tulemisesta asemamaan vastatiedustelun toimesta. Samalla piti kuitenkin muistaa, että suoritettavana oli pitkäkestoinen tiedustelutehtävä. (Kouzminov 2005, 119, Corera 2020, 28, 36.) Kuzichkinin (1990, 35–37) mukaan terveys- ja taustatutkimukset koskivat myös kandidaattien puolisoita. Kandidaattia ei hyväksytty koulutukseen, jos puoliso ei ollut terve. Jos KGB halusi jonkun tietyn kandidaatin koulutukseensa, se saattoi lahjoa terveystarkastuksen tehneen lääkärin, jotta koulutus voitiin mahdollistaa. Myös jokin kandidaatin vaimon ei-terveydellinen syy saattoi johtaa kandidaatin hylkäämiseen. Kuzichkin mainitsee tapaukset, joissa kandidaatin vaimon äidin juutalaisuus johti kandidaatin hylkäykseen.

Illegaalien lojaalisuutta testatakseen heihin saatettiin kohdistaa ns. väärän lipun operaatioita, joissa KGB:n tiedustelu-upseeri esiintyi vieraan vallan edustajana pyrkien värväämään illegaalia. Mikäli illegaali hyväksyi tarjouksen, oli se selvä merkki epälojaalisuudesta KGB:lle. Illegaleja saatettiin testata myös teettämällä heillä tehtäviä, jotka todellisuudessa olivat täysin KGB:n kontrolloimia. Niillä haluttiin tarkistaa miten täsmällisesti illegaali tehtävän suoritti. Kun illegaali palasi Moskovaan koulutukseen tai muusta syystä, saatettiin heihin käyttää ns. totuusseerumia, joka aiheutti vastustamattoman halun puhua pulputtaa aivan kaikki mitä mieleen tulee. Tarkoitus oli paljastaa

illegaalien mahdollinen värväytyminen vieraan vallan tiedustelupalvelun palvelukseen. (Kouzminov 2005, 105–107; Corera 2020, 37) KGB:llä oli hyvä syy pelätä kaksoisagentteja, sillä länsimaissa toimivat illegaalit olivat kaukana Neuvostoliiton propagandan vaikutuspiiristä, jolloin mahdollinen havahtuminen propagandan ja todellisuuden väliseen eroon oli mahdollinen (Barsky 2017, 225).

Illegaalien tehtävänä on suorittaa tiedustelutoimintaa ulkomailla. Heillä ei ole diplomaattista suojaa kuten sellaisilla tiedustelu-upseereilla, jotka toimivat Venäjän suurlähetystöistä tai muista edustustoista käsin. Heidän etunaan on kuitenkin se, että he voivat sulautua asemamaansa valtaväestöön. Siinä missä muut Venäjän tiedustelupalveluiden direktoraatit joutuvat käyttämään ulkomaalaisia agentteja tietojen saamiseen, ei illegaaleista vastaava SVR:n direktoraatti S:n tarvitse tehdä näin. SVR:n direktoraatti S ja vastaava direktoraatti GU:ssa ovat ainoita, joiden ei tarvitse rekrytoida ulkomaalaista henkilöä luovuttamaan informaatiota Venäjän tiedustelupalvelulle. He voivat hankkia informaation itse, koska he esiintyvät kyseisen asemamaan tai jonkin toisen asemamaalle ystävällismielisen valtion kansalaisena. (Kouzminov 2005, 109–110)

2.2.3 Nykypäivän illegaalit

Venäjä on jatkanut kylmän sodan jälkeen illegaalien käyttämistä. Herman Simm oli Viron puolustusministeriön virkamies, joka luovutti yli 3000 dokumenttia portugalilaiseksi bisnesmieheksi esiintyneelle henkilölle, joka todellisuudessa oli venäläinen illegaali nimeltään Sergei Yakovlev. Simm oli luovuttanut dokumentteja vuodesta 1995 vuoteen 2008 saakka, jolloin hänet pidätettiin. (Kaitsepolitseiamet vuosikertomus 2008, 12–15) Ranskan sisäisen turvallisuuden virasto DGSI puolestaan arvioi, että Ranskassa operoi kymmenestä kahteenkymmeneen illegaalia. (Le Nouvel Observateur 2014) Saksassa pidätettiin vuonna 2011 Andreas ja Heidurn Anschlag -niminen pariskunta, jotka olivat esiintyneet itävaltalaisina, mutta jotka todellisuudessa olivat venäläisiä illegaaleja. He olivat asuneet Saksassa 20 vuotta. He toimittivat Venäjän tiedustelupalvelulle hollantilaisen ulkoasiainhallinnon virkamiehen antamia tietoja Natosta, EU:sta ja työtovereistaan. Virkamies, Raymon Valentino Poeteray, tuomittiin 12 vuodeksi vankeuteen hollantilaisessa tuomioistuimessa. (Spiegel 2013)

Illegaalit voivat työskennellä peitetehtävässään myös omalla nimellään. Syyskuun 11. päivän terrori-iskut Yhdysvaltoihin paljastivat merkittäviä puutteita rajavalvontaviranomaisten järjestelmissä. Tapahtumien jälkeen järjestelmiä parannettiin. Tämä aiheutti sen, että jos ihminen kuoli, niin hänen kuolemansa merkittiin järjestelmään. Tämän seurauksena tällaisen henkilön identiteettiä ei voitaisi

enää käyttää illegaalien identiteettien peitteenä. Illegaalien kategoriaan lasketaan näin ollen myös henkilöt, jotka toimivat omalla nimellään. (Corera 2020, 135–136) FBI:n operaation yksi kohteista, Anna Chapman, oli tällainen henkilö (US v. Chapman and Semenko 2010, 3).

FBI:n asiakirjoista ilmenee myös se, mikä operaatio Ghost Storiesin tutkimien illegaalien tehtävä oli: heidän tehtävänä oli amerikkalaistua, jotta he voisivat kerätä informaatiota Yhdysvalloista Venäjää varten, sekä värvätä lähteitä, jotka ovat tai joista voi tulla merkittäviä henkilöitä Yhdysvaltojen politiikanteon piireissä. Tämä ei ole pelkästään FBI:n mielipide, vaan heidän tutkintansa tulos, jonka seurauksena FBI kykeni avaamaan salatun viestin, joka oli lähetetty Moskovasta illegaaleille. (US v. Chapman and Semenko 2010, 3; Corera 2020, 105)

Illegaalit ovat tänäkin päivänä Venäjälle tärkeä ulkopoliittinen tiedustelutyökalu. Kevin P. Riehlen mukaan illegaaleilla on edelleen tärkeä rooli Venäjän valtion ulkopoliittisena työkaluna. Hän luettelee neljä syytä tähän: Ensinnäkin Venäjän valtion vaalii illegaaleihin kohdistuvaa historiallista arvoa. Illegaalien avulla on saavutettu historiassa suuria tiedustelullisia voittoja, kuten Cambridge Five -nimellä tunnetun viisikon rekrytoiminen sekä Yhdysvaltojen ja Iso-Britannian ydinasesalaisuuksien varastaminen. Vladimir Putinin ylistävät lausunnot venäläisistä illegaaleista ja hänen oma historiansa illegaaleihin keskittyneenä tiedusteluvirkamiehenä edesauttavat illegaalien historiallisen arvon korostamista ja näiden glorifikaatiota. (Riehle 2020, 387–389)

Toiseksi Venäjän valtio osoittaa määrätietoisuutta ratkaistakseen illegaaliohjelman haasteet ja epäonnistumiset. Operaatio Ghost Stories oli kestänyt jo kymmenen vuotta ennen kuin illegaalit pidätettiin. Osa illegaaleista oli kuitenkin saapunut Yhdysvaltoihin jo paljon aikaisemmin 1980-luvun alkupuolella. Anna Chapman ja Mikhail Semenko saapuivat Yhdysvaltoihin joukon viimeisenä vuosina 2006 ja 2009. Tämä osoittaa vuosikymmenten kestäneen Venäjän halun käyttää illegaaleja hyödykseen. Vaikka historian aikana illegaalien riveistä tapahtui useita loikkauksia länteen, niin Venäjä ei päättänyt ohjelmaansa vaan pitää sitä edelleen yllä. (Riehle 2020, 390–393) Kolmanneksi, Venäjällä ei ole puutetta henkilöistä, jotka haluaisivat ryhtyä illegaaleiksi. He ovat sekä venäläisiä että ei-venäläisiä. On arvioitu, että Venäjän tiedustelupalvelut ovat löyhentäneet vaatimusta, että illegaalit toimisivat ulkomailta peitehenkilöllisyyden turvin. (Riehle 2020, 393–394) Tämä saattaa johtua nykypäivän teknologisesta kehityksestä, joka on vaikeuttanut yksilöä esiintymään jonakin muuna kuin mitä hän todellisuudessa on. (Corera 2020, 136–138) On lisäksi otettava huomioon se, että kylmän sodan aikana illegaalien perhe saattoi saada KGB:n illegaalille maksaman palkan ja muita

etuja, koska illegaalilla itsellään oli asemamaassaan työ, josta sai elantonsa (Barsky 2017, 220–221). Tällä on epäilemättä ollut tärkeä merkitys illegaalien moraaliin ja lojaalisuuteen.

Neljänneksi illegaaleilla on ollut niiden alusta saakka tärkeä tehtävä tuottaa tiedustelutietoa myös tilanteissa, joissa viralliset diplomaattiset suhteet ovat katkenneet. Diplomaattisen peitteen turvin toimivia tiedustelupalveluiden virkamiehiä ei voida tällaisessa enää käyttää, koska heidän ei enää sallittaisi olla maassa. Illegaalit, jotka ovat pysyneet asemamaan tiedustelupalveluiden havaintojen ulottumattomissa tuottavat täten tärkeää tiedustelutietoa kriisin aikana. Jos kriisi kehittyy sodaksi, voi illegaalien rooli olla sabotaasitoiminnan tekeminen tai kommunikaatioyhteyksien ylläpitäminen kotimaahan. (Riehle 2020, 395–396)

2.2.4 Operaatio Ghost Stories

Operaatio Ghost Stories oli FBI:n operaatio, jonka kohteena oli Venäjän ulkomaantiedustelupalvelu SVR:n lähettämät tiedustelu-upseerit, illegaalit, jotka salaa operoivat Yhdysvalloissa. Operaatio sai alkunsa vuonna 2000, kun FBI sai tiedon eräiden illegaalien oleskelusta Yhdysvalloissa. Operaation aikana FBI tarkkaili illegaalien toimintaa, sekä pystyi saamaan selville sen tavan miten illegaalit kommunikoivat salaa Moskovassa sijaitsevan SVR:n päämajan kanssa. FBI:n operaatio Ghost Stories sai loppuhuipennuksensa vuonna 2010, kun kymmenen venäläistä illegaalia pidätettiin Yhdysvalloissa. Operaatio oli kuitenkin saanut alkunsa jo kymmenen vuotta aikaisemmin. Venäläinen tiedustelu-upseeri Aleksandr Poteyev päätti ryhtyä yhteistyöhön amerikkalaisten kanssa. Alun perin hän toimi tiedustelijana Yhdysvalloissa, mutta eteni sitten direktoraatti S:n apulaisjohtajaksi. Hän oli näin ollen täydellisessä paikassa kertoakseen amerikkalaisille venäläisten illegaalien toiminnasta Yhdysvalloissa. (Corera 2020, 69–79) Petoksensa paljastuttua Poteyev tuomittiin Venäjällä poissaolevana 25 vuoden vankeuteen (Interfax 2011). Neljä vuotta myöhemmin hänen peräänsä lähetettiin salamurhaaja, joka ei kuitenkaan onnistunut tehtävässään (Blake 2020, 284; BBC Newsnight 2018).

Keitä sitten olivat operaatio Ghost Storiesin illegaalit? Suurin osa heistä oli Venäjän kansalaisia, ja suurimmalla osalla heistä oli tekaistut nimet. Richard Murphy oli oikealta nimeltään Vladimir Guryev, ja hänen vaimonsa Cynthia Murphyn oikea nimi oli Lidiya Guryev. He olivat menneet naimisiin jo ennen kuin he olivat aloittaneet tiedustelu-uransa. He saapuivat Amerikkaan 1990-luvun puolen välin jälkeen, esiintyen Yhdysvalloissa syntyneinä henkilöinä. (Corera 2020, 29–30, 92)

Donald Heathfield oli oikealta nimeltään Andrey Bezrukov, ja hänen vaimonsa Tracey Lee Ann Foley oli oikealta nimeltään Elena Vavilova. He saapuivat Kanadaan vuonna 1987, josta matka jatkui Yhdysvaltoihin, jossa he esiintyivät kanadalaisina. (Corera 2020, 27, 37–38, 41–42, 290) Michael Zottoli esiintyi yhdysvaltalaisena, mutta oli oikealta nimeltään Mikhail Kutsik. Hän saapui Yhdysvaltoihin vuonna 2001. Patricia Mills oli oikealta nimeltään Natalia Pereverzeva, ja hän saapui Yhdysvaltoihin vuonna 2003 esiintyen kanadalaisena. He menivät naimisiin vuonna 2005, ja opiskelivat molemmat Washingtonin yliopistossa, Washingtonin osavaltiossa. (Corera 2020, 186)

Juan Lazaro oli oikealta nimeltään Mikhail Vasenkov. Lazaro esiintyi Perun kansalaisena, mutta hänellä oli myös Uruguayn passi. Hän oli naimisissa perulaisen Vicky Pelaezin kanssa, joka toimi omalla nimellään Yhdysvalloissa. Lazaro oli illegaaleista vanhin, aloittaen operationaalisen toiminnan jo 1976. Yhdysvaltoihin hän siirtyi viimeistään vuonna 1993. (Corera 2020, 85–86)

Anna Chapman oli alkuperäiseltä nimeltään Anna Kuschenko. Vuonna 2002 hän meni naimisiin isobritannialaisen Alex Chapmanin kanssa ja sai Iso-Britannian kansalaisuuden. (Corera 2020, 133–134.) Mikhail Semenko oli Anna Chapmanin tavoin ns. uudenlainen illegaali, joka toimi Yhdysvalloissa omalla nimellään. Vuonna 2005 hän saapui New Jerseyhin opiskelemaan Seton Hallin yliopistoon. (Corera 2020, 209–210.)

Yhdysvallat syytti yhteensä 11 henkilöä lainvastaisesta toiminnasta, mutta vain kymmenen lopulta pidätettiin Yhdysvalloissa. Christopher Metsos -niminen illegaali pidätettiin Kyproksella, mutta hänet päästettiin sieltä takuuta ja passinluovutusta vastaan vapaalle. Metsosta ei ole nähty sen jälkeen. FBI on asettanut Metsoksen pidätykseen johtavasta informaatiosta 50,000 dollarin palkkion (Federal Bureau of Investigation 2011). Anna Chapmania ja Mikhail Semenkoa syytettiin vieraan vallan agenttina toimimisesta. Muita syytettiin tämän lisäksi rahanpesusta. (US v. Metsos et al. 2010, 1–4; Federal Bureau of Investigation 2010)

FBI kykeni tutkinnan aikana kattavasti seuraamaan illegaalien viestintää. Jopa syy illegaalien maassaololle saatiin selville, kun SVR ilmaisi sen yhdessä viesteistään illegaaleille:

Teidät lähetettiin USA:han pitkälle palvelusmatkalle. Teidän koulutuksenne, pankkitilit, auto, talo jne – kaikki palvelevat yhtä tavoitetta: täyttäkää teidän päätehtävänne, eli etsikää ja luokaa

yhteyksiä Yhdysvaltain politiikanteon piireihin ja lähettäkää tiedusteluraportteja Keskukselle.¹
(US v. Metsos et al. 2010, 5)

¹ Alkuperäinen teksti: You were sent to USA for long-term service trip. Your education, bank accounts, car, house etc. – all these serve one goal: fulfill your main mission, i.e. to search and develop ties in policymaking circles in US and send intels [intelligence reports] to C[enter]. Käännös: Niko Korpela.

3 TEORIA VASTATIEDUSTELUSTA

3.1 Mitä on tiedustelu?

Lyhyesti sanottuna tiedustelu tuottaa tietoa vastustajasta ja olosuhteista päätöksenteon tueksi. Tiedustelun voidaan ajatella tarkoittavan prosessia, jossa tietoa saadaan, identifioidaan ja analysoidaan päätöksenteon tueksi. Tiedustelupalveluita on olemassa, jotta päätöksentekijät voivat välttää strategisia yllätyksiä. Tällaisia ovat seikat, jotka saattavat vaarantaa kansakunnan olemassaoloa. Tiedustelupalveluiden rooliin kuuluu myös pitkäaikaisen ammattiosaamisen ylläpitäminen. Poliitikot vaihtuvat, mutta tiedustelupalveluiden tulee pystyä pitämään yllä pitkäaikaista substanssiosaamista esimerkiksi vastatiedustelun alalla. Tiedustelupalveluiden keskeinen rooli on tukea päätöksentekoa, jolloin politiikantekijät saavat ajantasaista ja asiantuntevaa taustatietoa, kontekstia, informaatiota, varoituksia, etua, riskiarvioita ja arvioita todennäköisistä poliittisen päätöksenteon toimeenpanon tuloksista. Tiedustelupalvelun tehtävänä on myös suojella salaista informaatiota, informaation tarvetta ja tapoja kerätä informaatiota. Salaisuusaspekti on tärkeä asia tehtäessä eroa tiedustelun ja muun informaation välillä. (Lowenthal 2020, 1–5)

Wienin yleissopimus vuodelta 1961 toimii diplomaattisten suhteiden yleissopimuksena. Sen kolmannen artiklan mukaan ”diplomaattisen edustuston tehtäviin sisältyy muun muassa tutustuminen kaikkiin laillisiin keinoin vastaanottajavaltion oloihin ja tapahtumiin sekä niistä tiedottaminen lähettjävaltion hallitukselle”. Edustustoissa työskentelevät henkilöt toimivat siis tiedustelutehtävissä asemamaassaan. Heidä suojaa diplomaattinen koskemattomuus, joka ilmaistaan saman sopimuksen 29. artiklassa: ”diplomaattisen edustajan henkilö on koskematon”. (Himanen 2020, 129–130; Wienin yleissopimus 4/1970)

Tiedustelijat voidaan jaotella kolmeen päätyyppiin: diplomaattistatuksella toimiviin tiedustelijoihin, peitetehtävissä toimiviin tiedustelijoihin ja diplomaattisten edustustojen ulkopuolella toimiviin tiedustelijoihin. Jaottelu voi olla myös pelkästään sen mukaan, onko tiedustelijoilla virallista peitettä vai ei (Prunckun 2019, 21; Barsky 2017, 118). Diplomaattistatuksella toimivia tiedustelijoita ovat esimerkiksi puolustusasiamiehet. Yhden tulkinnan mukaan diplomaattiset edustustot harjoittavat laillista tiedustelua, ja se on osa niiden normaalia toimintaa. Peitetehtävissä toimivat tiedustelijat ovat virkamiehiä, joiden todellista tehtävää ei kerrota asemamaan viranomaisille. Heidän virallinen tehtävänsä toimii ”peitteenä”, jonka avulla he saavat suojakseen diplomaattisen koskemattomuuden asemamaan rikoslainsäädäntöä vastaan. Tällaista henkilöä ei voida tuomita esimerkiksi vakoilusta,

mutta hänet voidaan karkottaa maasta henkilönä, joka on persona non grata, ei toivottu henkilö. Diplomaattisten edustustojen ulkopuolella toimivilla tiedustelijoilla ei ole diplomaattista koskemattomuutta suojanaan, joten jäädessään kiinni laittomasta tiedustelusta heihin kohdistuu asemamaan rikoslainsäädäntö kaikessa ankaruudessaan. Eli ilman diplomaattista koskemattomuutta toimivat tiedustelijat voivat kiinni jäädessään joutua vankilaan, kun taas diplomaattisesta koskemattomuudesta nauttivat tiedustelijat eivät. Venäjän illegaalit kuuluvat tähän viimeiseen kategoriaan (Himanen 2012, 131). Samaan luokkaan kuuluvat myös henkilöt, jotka eivät peittele venäläisyyttään, mutta kiistävät kaiken yhteyden venäläisiin tiedusteluviranomaisiin (Riehle 2020, 385).

Vastatiedusteluteoriaa käsittelevässä kirjassaan Hank Prunckun jakaa tiedustelun neljään osaan: vakoilu (espionage), tarkkailu (observation), tutkimus- ja analyysitoiminta (research & analysis) ja salaiset operaatiot (covert operations). Vakoilulla tarkoitetaan toimintaa, jossa henkilö ryhtyy salaa keräämään tietoa. Tiedustelutermein agentti on henkilö, joka toimii jonkun toisen henkilön tai viraston puolesta. Agentti ei siis ole tiedustelu-upseeri vaan joku, jonka tiedustelu-upseeri on värvännyt suorittamaan tiedonkeräystä upseerin viraston hyväksi. Tarkkailulla tarkoitetaan tiedonkeruun metodeja, jotka kietoutuvat katselemisen käsitteen ympärille. Tarkkailussa käytetään metodeja, jotka ovat muita kuin agentin asettamista sellaiselle paikalle, jossa hän pystyy saamaan haltuunsa salaista informaatiota. Tarkkailua voidaan suorittaa erilaisilla teknisillä apuvälineillä satelliiteista äänentallennuslaitteisiin. (Prunckun 2019, 20–22)

Tutkimus- ja analyysitoiminta viittaa raan datan prosessointiin, jolloin siitä muodostuu informaatiota. Data voi olla peräisin mistä tahansa tiedustelulähteestä. Prosessoinnin jälkeen tiedustelutieto jaetaan päättäjille päätöksenteon tueksi. Salaiset operaatiot viittaavat toimintaan, joka sisältää tiedon keräämistä, mutta myös muunlaista toimintaa, kuten neuvonantoa, taloudellista ja materiaalista tukemista ja teknistä avustusta. Kohteena on tyypillisesti yksilöt, ryhmät, tai muut toimijat, jotka kilpailevat tai vastustavat samaa oppositiota kuin mitä toimija itse. Siinä keskeistä on se, että taustalla vaikuttava toimija pysyy piilossa tai voi kiistää osallisuutensa, mikäli salainen operaatio paljastuu. (Prunckun 2019, 23–24)

3.1.1 Tiedustelutyypit

Tiedonhankintaa kohteesta voidaan suorittaa monella eri tavalla. Tiedustelutyypit eivät ole toisinaan poissulkevia vaan täydentäviä. Niillä voidaan paikata aukot, mitkä yksittäiset tiedustelumenetelmät

jättävät erityisalueen rajoittuneisuutensa vuoksi jäljelle. Niiden avulla voidaan myös havaita vastustajan mahdollisia harhautusyrityksiä vertailemalla eri tiedustelutyyppeiden tuottamaa dataa keskenään ja havaitsemalla anomalioita, jotka voivat indikoida harhautusyrityksestä. (Lowenthal 2020, 86–87, 95–96)

SIGINT (signals intelligence) eli signaalitiedustelu on tiedustelun muoto, joka kerää ja prosessoi erilaista elektronisesti siirrettyä dataa ja informaatiota. Sen kohteena ovat ihmisten välisestä elektronisesta kommunikaatiosta syntyvät signaalit sekä data, jota voidaan siepata laitteista, jotka lähettävät elektronisia säteitä, kuten tutkat. Historiallisesti katsottuna SIGINT:n voidaan lukea lähteneen liikkeelle morsetuksen keksimisestä vuonna 1844. Kun viestejä voitiin lähettää morsetuksella, ryhdyttiin pohtimaan, voidaanko vihollisen vastaavia viestejä siepata ja murtaa. SIGINT on noista ajoista alkaen ollut erottamaton osa tiedustelutoimintaa. (Lowenthal & Clark 2016, 81–82, 84–86)

IMINT/GEOINT (imagery intelligence/geospatial intelligence) eli geospaatialinen tiedustelu koskettaa maantieteellistä tiedustelua erityisesti kuvaamisen avulla. Sen juuret ulottuvat kuitenkin ensimmäisten karttojen tekemiseen, jolloin ajantasaisia ja tarkkoja karttoja arvostettiin suuresti. Geospaatialinen tiedustelu tarkoittaa kuva- ja geospaatialisen informaation käyttöä ja analysointia määriteltäessä, arvioitaessa ja visuaalisesti tarkasteltaessa maan fyysisiä ja geografisia ominaisuuksia. Historiallisesti GEOINT on ollut erittäin tärkeässä asemassa esimerkiksi silloin, kun Yhdysvallat sai selville vuonna 1962, että Neuvostoliitto toimittaa Kuubaan ohjuksia. (Lowenthal & Clark 2016, 111, 122–124)

MASINT (measurement and signature intelligence) eli mittaus- ja tunnusmerkkitiedustelu on melko uusi tiedustelun muoto, jonka juuret ovat 1970-luvulla. Siihen kuuluu toimenpiteet, jotka havaitsevat, tunnistavat ja/tai kuvaavat jollain tapaa kohteen lähettämiä säteily- tai muita tunnusmerkkejä. Laitteet voivat lähettää tietynlaista elektromagneettista säteilyä tai jollakin laitteella voi olla tietynlainen seisminen ominaisuus. MASINT:n avulla pyritään havaitsemaan näitä tunnusmerkkejä ja identifioida, luokitella sekä paikallistaa niiden aiheuttaja tai niihin liittyviä tapahtumia. (Lowenthal & Clark 2016, 159–162)

OSINT (open-source intelligence) eli avointen lähteiden tiedustelu käyttää hyväkseen vapaasti saatavilla olevia informaatiolähteitä, kuten sanomalehtiä, kirjoja, virallisia asiakirjoja tai muita sellaisia, joihin käsiksi päästäkseen ei tarvitse rikkoa lakia. Kuka tahansa voi saada informaation

haltuunsa pyytämällä, itse havaitsemalla tai ostamalla asian, joka tavoiteltavan informaation sisältää. OSINT vaatii kuitenkin erityistä kriittisyyttä, sillä organisaatiot voivat levittää julkaisuihinsa disinformaatiota. Toisaalta sama kriittisyyden vaatimus kohdistuu myös muihin tiedustelutyyppeihin, sillä vastustaja voi pyrkiä erilaisilla harhautuksilla vääristämään tai estämään tiedonkeruuta. OSINT:lla voidaan usein tukea muita tiedonkeräysmetodeja, kuten selvittää kohteen taustoja avoimista lähteistä saatavilla olevalla informaatiolla. Historiallisesti OSINT on ollut tärkeässä roolissa: arvioiden mukaan noin 75–90 % CIA:n saamasta informaatiosta, jota se keräsi ymmärtääkseen Neuvostoliittoa ja sen toimintaa, oli peräisin avoimista lähteistä. (Lowenthal & Clark 2016, 5–9, 16–17)

HUMINT (human intelligence) eli ihmistiedustelu on keskeinen tiedustelupalveluiden toimintamuoto vielä nykypäivänäkin. Se hyödyntää salaisen informaation saamista ihmislähteiltä. Kaikesta teknologisesta edistymisestä huolimatta on olemassa asioita, joihin ei pääse käsiksi edes maailman kehittyneimmillä teknologisilla tiedusteluvälineillä. Jotkin tiedustelun kohteet voivat olla myös niin irti teknologiasta (esimerkiksi terroristit) että tiedustelu muilla keinoilla olisi hyödytöntä. HUMINT on käytännössä ihmislähteestä peräisin olevaa tiedonkeruuta. Operaatio Ghost Storiesin illegaalien suorittama tiedustelu kuuluu HUMINT:n piiriin. (Lowenthal & Clark 2016, 45–46, 52–53) HUMINT:n avulla on mahdollista saada tietoa ihmisten suunnitelmista ja tulkita heidän aikomuksiaan. HUMINT:iin kuuluvia tiedonlähteitä on useita erilaisia, mutta keskeisimpiä ovat agentit, eli tiedustelupalvelun tiedustelu-upseerin värväämät tiedonantajat, walk-init ja loikkaarit, eli henkilöt, jotka kävelevät jonkin vastustajatieustelupalvelun taholle tarjoamaan palveluksiaan ja jotka pakenevat kotimaastaan vastustajan puolelle. Vähemmän tunnettuja HUMINT:n muotoja ovat myös pakolaisperäinen tiedustelu (exile intelligence, exint). Tätä ei tule sekoittaa pakolaisvakoiluun, jossa tiedustelupalvelu vakoilee muissa maissa asuvia oman maan kansalaisia. Pakolaisperäinen tiedustelu hankkii informaatiota pakolaisilta heidän omasta kotimaastaan. (Steward & Newbery 2015, 65–72)

3.1.2 Tiedustelun epäonnistuminen

Tämän tutkielman kannalta on keskeistä määritellä myös tiedustelun epäonnistuminen. Tiedustelutiedon tuottamiseen liittyy aina epävarmuus. Voidaan olettaa, että tiedustelutieto ei ole koskaan täysin kattavaa ja aina jossain määrin aliedustettua. Tiedustelupalvelut eivät aina kykene saamaan pääsyä vastustajan päätöksenteko-organisaation kovaan ytimeen. Vastustaja voi suorittaa myös tehokkaita vastatoimia tiedon salaamiseksi ja tiedonkerääjien harhauttamiseksi. Ihmiset

suorittavat tiedustelutoimintaa, jolloin inhimilliset virheet ja harhakäsitykset voivat vääristää päätöksentekijälle toimitettavaa tiedustelutuotetta. (Bruce 2014, 169–173)

Mark Jensen (2012) jakaa tiedustelun epäonnistumisen kolmeen kategoriaan: Prosessi vs. tuote; fakta vs. arvioiminen; ja ennustaminen. Faktat vs. arvioiminen viittaa siihen miten tiedusteluanalyytikko pyrkii parhaan kykynsä mukaan ja faktoihin perustuen kuvailemaan ja selittämään menneisyyttä ja nykyistä tilannetta. Tiedusteluanalyytikko pyrkii tekemään myös arvioita tulevaisuudesta. Vaikka menneisyyden ja nykyisyyden kuvailussa voidaan olla hyvinkin tarkkoja, ei samaa voida sanoa tulevaisuuden arvioinnista. Menneisyyden tapahtumat voivat auttaa käsittämään mahdollista tulevaisuutta, mutta tulevaisuus ei välttämättä ole johdonmukainen jatkumo menneestä, jolloin tulevaisuus voi näyttää hyvin erilaiselta kuin mitä menneisyys oli. Ennustamisella taas viitataan mahdollisten tulevaisuuden tapahtumien arvioimiseen. Tulevaisuuden epävarmuuden vuoksi on arvioitava mahdollisten tulevaisuuden tapahtumien todennäköisyyksiä.

Prosessi vs. tuote viittaa tiedustelun analyttisen prosessin epäonnistumiseen, jossa virhe on tapahtunut jossakin kohtaa tiedusteluprosessia. Epäonnistuminen on voinut tapahtua useasta syystä, kuten inhimillisestä virheestä, vastustajan salaamisesta tai harhauttamisesta, vääristä tulkinnoista tai yli/aliarvioimisesta. Huono tiedustelutuote voi olla huonon tiedusteluprosessin tulos. Päätöksentekijä voi pitää tiedustelutuotetta hyödyttömänä myös sen epärelevanttiuden, myöhässä tulemisen tai tiedustelukysymykseen vastaamattomuuden vuoksi. (Jensen 2012, 264–266)

Tiedustelu on epäonnistunut silloin, kun sillä ei saavuteta määriteltyä tavoitetta. Tutkielman kannalta keskeistä on se, että Venäjän illegaalien onnistuminen ei ala siitä, kun he ovat saapuneet kohdemaahansa tai integroituneet sinne. Illegaalien kohdalla tiedustelu on onnistunut siinä vaiheessa, kun he kykenevät tuottamaan Venäjän federaation tiedustelupalveluille ja poliittiselle johdolle ajantasaista informaatiota henkilöistä tai asiakokonaisuuksista. Onnistuminen riippuu kuitenkin tiedon relevanttiudesta, sillä illegaali voi lähettää informaatiota, joka on julkisesti saatavilla tai joka ei ole arvoltaan kovinkaan merkittävää. Operaatio Ghost Storiesin illegaalien epäonnistuminen on näin ollen epäonnistumista tiedustelullisesti relevantin informaation keräämisessä, joka johtui heidän tehtävänsä paljastumisesta.

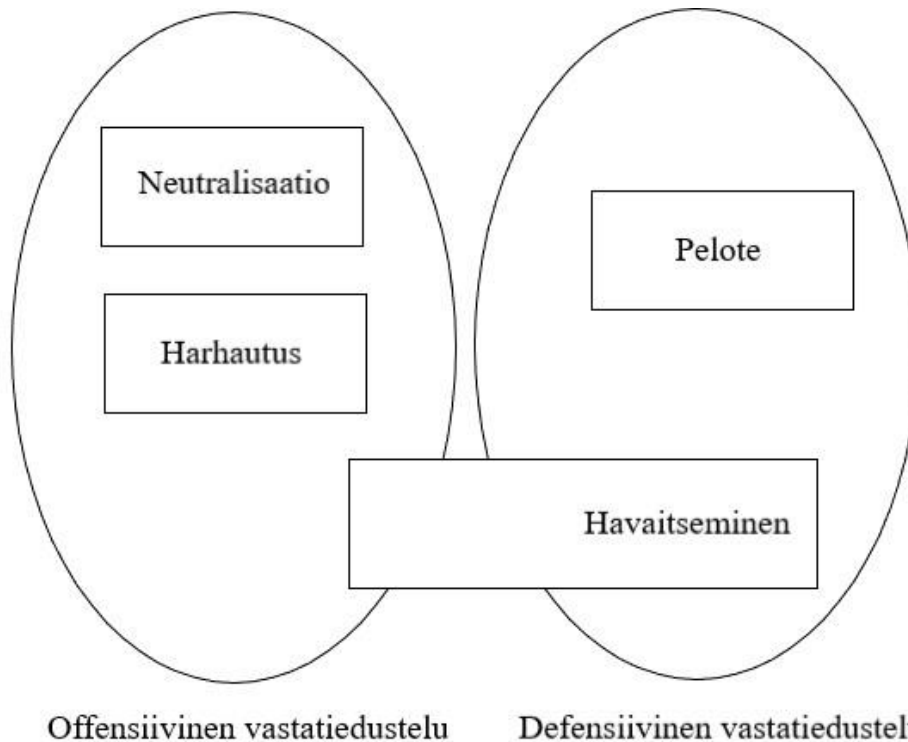
3.2 Vastavakoilu ja vastatiedustelu

Vastatiedustelu voidaan ymmärtää toimijan tiedustelutoiminnan puolustuksena. Toimija käsitetään Prunckunin teoriassa laajasti, sillä teoria on tarkoitettu sovellettavaksi niin valtiollisissa tiedustelupalveluissa kuin yksityisissä yrityksissä (Prunckun 2019, 29). Tiedustelu ei toimi, jos sitä ei suojaa vastatiedustelu. Vastatiedustelun tehtävänä on suojata oman toiminnon salaisuudet niin, että vastustaja ei pääse niihin käsiksi. Tämän tapahtuminen saattaisi esimerkiksi paljastaa tiedustelijan todellisen henkilöllisyyden tai tehtävän. Vastavakoilun tehtävänä on hyökätä vastustajan tiedustelua vastaan niin, että tiedonkeräys epäonnistuu. (Prunckun 2019, 37–38)

Prunckunin teoriassa vastatiedustelu toimintona koostuu kahdesta osa-alueesta: Vastatiedustelusta (counterintelligence) ja vastavakoilusta (counterespionage). Vastatiedustelulla osa-alueena viitataan puolustukselliseen toimintaan, jossa salattua informaatiota halutaan suojata. Sen tavoitteena on suojella toimijaa (agency) tai sen asiakasta vastustajan soluttautumispyrkimyksiltä, suojata huolimattomuudesta johtuvista tietovuodoista, sekä turvata rakennukset ja materiaalit vakoilua, kumouksellista toimintaa, sabotaasia, terrorismia, ja muita poliittisesti motivoituneita väkivaltaisia toimintoja vastaan. Vastavakoilu on hyvin samankaltaista toimintaa kuin vakoilu, jossa kerätään salattua informaatiota. Vastavakoilussa informaation keräys kohdistuu kuitenkin vastustajan tiedustelupalveluun. (Prunckun 2019, 25–26)

3.3 Vastatiedusteluteorian neljä käsitettä

Prunckun jakaa teoriansa aluksi neljään yläkäsitteeseen: pelote (deterrence), havaitseminen (detection), harhauttaminen (deception) ja neutralisaatio (neutralization). Nämä käsitteet on ymmärrettävä oman organisaation toiminnaksi, jolla pyritään aiheuttamaan haittaa vastustajan tiedonkeräysyrityksille. Neljä käsitettä voidaan lisäksi jakaa toimintatyyppin mukaisesti, jolloin ne muodostavat passiivisen/defensiivisen puolustuksen ja aktiivisen/offensiivisen puolustuksen. Ne voidaan myös nimetä defensiiviseksi ja offensiiviseksi vastatiedusteluksi. Offensiiviseen vastatiedusteluun kuuluu neutralisaatio ja harhautus, ja defensiiviseen vastatiedusteluun kuuluu pelote ja havaitseminen. Havaitseminen kuuluu myös jossain määrin offensiiviseen vastatiedusteluun. Nämä käsitteet luovat kokonaisuuden, joka tavanomaisesti kuvataan termeillä salaaminen ja harhauttaminen. (Prunckun 2019, 42–43) Kuvassa 2 esitellään vastatiedusteluteorian neljä yläkäsitettä ja se mihin kategoriaan ne kuuluvat.

Kuva 2. Vastatiedustelun käsitteet. Vastaava kuva löytyy myös Prunckun 2019, 43, jonka sisältö käännetty suomeksi. Tämän kuvan tekijä Niko Korpela.

3.3.1 Defensiivinen vastatiedustelu

Pelotteella tarkoitetaan kykyä estää vastustajaa saamasta pääsyä informaatioon. Pelote voidaan jakaa kahteen tasoon, jossa ensimmäisellä tasolla pelotteella on ominaisuus, joka lannistaa halua edes aloittaa tunkeutuminen. Toisella tasolla pelotteen tarkoitus on estää tunkeutuminen sen jälkeen, kun operaatio sen suorittamiseksi on aloitettu.

Pelote vaatii kolme premissiä onnistuakseen. Sen täytyy aiheuttaa vastustajalle vahinkoa, jota ei voida hyväksyä. Kansainvälisissä suhteissa tällainen näkyy esimerkiksi voimankäyttönä toisen valtion tunkeutumisyritystä vastaan, mutta vastatiedustelussa tällä tarkoitetaan ennemminkin sitä, että saadaan vastustaja ymmärtämään, että tiedonkeräysoperaation riskit ovat suuremmat kuin siitä saatavat hyödyt. Pelotteen ja tiedonkeräysoperaation vastatoimien täytyy myös olla vastustajan havaittavissa, jolloin se ymmärtää, että sen toteuttaessa tiedonkeräysoperaation sille voi aiheutua vakavaa haittaa. Pelotteen täytyy lisäksi olla uskottava, joka tarkoittaa sitä, että organisaation on kyettävä vahingoittamaan vastustajaa ja että se tulee sen tekemään, jos vastustaja ryhtyy ei-toivottuun tiedonkeräysoperaatioon. (Prunckun 2019, 46–47)

Havaitsemisella tarkoitetaan vastatiedustelullista tilannetta, jossa jokin tapahtuma havaitaan tapahtuneeksi, ja että tapahtuma on jollain tavalla yhteydessä suojattavaan informaatioon kohdistuneeseen tiedonkeräysoperaatioon. Prunckunin mukaan on olemassa viisi premissiä, jotka korostavat havaitsemisen ominaisuuksia: Huomiota herättävän tapahtuman tunnistaminen voi tarkoittaa lähes mitä vain tapahtumaa, joka voisi olla vihollisen keräysoperaation keskiössä. Näin ollen se kattaa tilanteet, joissa informaatiota on luvatta katseltu, anastettu tai kopioitu. Tällaisten toimien tunnistamiseksi täytyy olla olemassa jokin järjestelmä, joka ilmoittaa informaation luvattomasta käytöstä. (Prunckun 2019, 47)

Ei kuitenkaan riitä, että tunnistetaan tapahtuma, vaan on tunnistettava myös tekijä tai tekijät. Vastatiedustelullisesti on ensiarvoisen tärkeää saada selville, kuka on tapahtuman aiheuttanut tekijä. Ilman tätä ei voida arvioida täysin mikä on ollut onnistuneen tiedonkeräysoperaation vahinko. Tähän liittyen on myös tärkeää tunnistaa tekijän takana oleva organisaatio, sillä tiedonkeräysoperaatiota harvoin suoritetaan pelkästään yksilön voimin. Yleensä yksilöt keräävät operaatiossa informaatiota organisaatiolle, joka analysoi sen oman päätöksentekonsa tueksi. Neljäs havaitsemista alleviivaava premissi on, että tunnistetaan tekijän tämänhetkinen sijainti. Viides premissi on, että täytyy pystyä keräämään faktoja sen indikoimiseksi, että henkilö on tehnyt teon. Näiden premissien toimiessa tehokkaasti vastustaja ei halua suorittaa tiedonkeräysoperaatiota kiinni jäämisen pelossa. Jos vastustaja kuitenkin suorittaa operaation, täytyy sen toimia paljon hienovaraisemmin, jotta se voi välttää havaitsemiseksi tuleminen. Toimiessaan näin se tekee tapahtuman tutkinnasta vaikeampaa, mutta toisaalta antaa vihjeen tekijästä juurikin hienovaraisempien tekniikoiden vuoksi. (Prunckun 2019, 47–49)

3.3.2 *Offensiivinen vastatiedustelu*

Offensiivisessa vastatiedustelutoiminnassa harhautus ja neutralisaatio ovat keskeisessä roolissa. Harhautuksen tarkoitus on erehdyttää vastustajan päätöksentekoa jonkin toimijan operaatiota, kyvykkyyttä tai aikomuksia koskevan aspektin suhteen, tai kätkeä se kuka operaatiota suorittaa. Harhauttamiseen liittyy myös sekaannuksen aiheuttaminen sekä vastustajan ajan ja resurssien kuluttaminen toimintaan, joka ei johda mihinkään. Harhauttamiseen kuuluu lisäksi kaikenlainen syöttien asettaminen, maastoutuminen ja muut petokseen tai huijaamiseen tähtäävät toimet. (Prunckun 2019, 49) Keskeistä on siis ymmärtää, että harhauttamistoimet on tarkoitettu johtamaan vastustaja harhaan todisteiden manipulaation, vääristelyn tai väärennösten avulla, ja niiden tarkoitus

on houkutella vastustaja toimimaan tavalla, joka on sen intressien kannalta vahingollista (Jensen et al. 2018, 209).

Neutralisaation tarkoituksena on estää vastustajan tiedonkeräysoperaatiot. Tämä voi tapahtua tuhoamisen (destruction) tai halvaannuttamisen (paralysis) avulla. Tiedustelukontekstissa tuhoamisella tarkoitetaan vakoojan pidättämistä tai epäillyn vakoojan siirtämistä sellaiseen sijaintiin, jossa hänen toimiaan voidaan valvoa eikä hänellä ole pääsyä salattuun tietoon. Halvaannuttaminen taas viittaa tilanteeseen, jossa vastustajan toiminta juuttuu pysähtyneeseen tilaan niin, että se ei kykene saamaan salaista tietoa haltuunsa. Halvaannuttamisen tarkoitus on väliaikaisesti häiritä operaation avainprosessia tai muuta elintärkeää tekijää (kuten kommunikaatiota), jolloin operaatio epäonnistuu. Neutralisaatio voidaan myös toteuttaa laskemalla vastustajan intoa suorittaa tai jatkaa operaatiota, tai aiheuttaa vastustajassa itsevarmuuden katoamista, joka puolestaan aiheuttaa sen, että se ei voi saavuttaa tavoitettaan. (Prunckun 2019, 49–50) Neutralisaatioon kuuluu erilaiset ansat, provokaatioagentit, kaksoisagentit, huijaukset (double crosses) ja häiriöt (Prunckun 2019, 216–226).

3.4 Vastatiedusteluteorian seitsemän propositiota

Vastatiedusteluteoria neljä pääkäsitettä luo pohjan sen seitsemälle propositiolle. Nämä seitsemän propositiota toimivat vastatiedustelun aksiomina, hyväksytyinä itseäänselvyyksinä. Propositiot ovat operationaalinen yllätys, tiedonkeräys, maalittaminen, resurssit, fiktion paradoksi, operationaaliset epäonnistumiset ja analyysi. (Prunckun 2019, 42–43)

Operationaalisella yllätyksellä tarkoitetaan vastatiedustelun tarkoitusta suojella muita toimintoja niin, että nämä muut voivat saavuttaa operationaalisen yllätyksen. Tällä voidaan tarkoittaa esimerkiksi yllätyshyökkäystä, vieraan valtion viranomaisen bluffin havaitsemista tai yritystoiminnassa tuotteen tai palvelun lanseeraamista ennen kuin kilpailijat ehtivät sitä tehdä. (Prunckun 2019, 43) Tarkoitus on siis suojella jotakin toimijan toimintaa niin, että vastustaja ei tiedä mikä on toimijan seuraava askel.

Tiedon keräämisellä tarkoitetaan vastustajan pyrkimystä kerätä tietoa toiminnasta. Tämän estämiseksi täytyy vastatiedustelutoiminnan valmistautua kaikkiin mahdollisiin tiedonkeräyksen yrityksiin, olivatpa ne laillisia tai laittomia. Vastatiedustelun on valmistauduttava myös tilanteeseen, jossa vastustaja on onnistuneesti kyennyt kiertämään tai läpäisemään turvamekanismit. Tällöin on

voitava minimoida haitat ja kyettävä tukemaan normaaliin toimintaan palaamista. (Prunckun 2019, 43–44)

Maalittaminen tarkoittaa vastustajan pyrkimystä suunnata tiedonhankintansa kohteisiin, jotka paljastavat toimijaa sekä sen toimintaa. Maalitettaviin kohteisiin kuuluu toimijan rakenne, vaikutusalue, tämänhetkinen kyvykkyys ja tulevat aikomukset. Vastustaja pyrkii kohdistamaan tiedonhankintaa näihin seikkoihin, koska tällöin se saa suurimman hyödyn suhteessa toimijaan. (Prunckun 2019, 44)

Resurssit ovat vastatiedustelulle tärkeä toiminnan määrittäjä. Vastatiedustelu tarvitsee henkilöstöä, välineitä, tiloja, sekä kaikkien näiden ylläpitoon ja huoltoon liittyviä seikkoja. Mitä tehokkaampaa vastatiedustelutoimintaa halutaan, sitä enemmän se vaatii resursseihin panostettavaa rahaa. (Prunckun 2019, 44)

Fiktion paradoksilla tarkoitetaan vastatiedustelun pyrkimystä harhauttaa vastustajan tiedustelua. Fiktion paradoksi viittaa tilanteeseen, jossa vastustaja saadaan pitämään jotakin asiaa totena silloin kun se ei sitä ole. Vastatiedustelu luo tilanteita, joilla se toivoo saavansa vastustajan havaitsemaan tilanteen vastatiedustelun haluamalla tavalla. Jos näin käy, niin tällöin vastustaja on uskonut vastatiedustelun luomaan narratiiviin. Tällaisen harhauttavan narratiivin tavoite on kääntää vastustajan huomio muualle. (Prunckun 2019, 45) Esimerkkinä voisi olla tilanne, jossa illegaalin välittämä informaatio on piilotettu viattoman näköiseen valokuvaan, jolloin vastustajan vastatiedustelu näkee vain kuvan, eikä itse informaatiota, jota siihen on piilotettu.

Kuudes propositio on operationaalinen epäonnistuminen, joka viittaa siihen väistämättömään seikkaan, että vastatiedustelullisia epäonnistumisia tulee tapahtumaan. Kun niitä tapahtuu, on vastatiedustelun kyettävä ottamaan niistä opiksi ja korjaamaan toimintaa. Toiminnan korjaus ei kuitenkaan saa estää henkilöstöä suorittamasta tiedonhankintatehtäviään sulavasti. Jos esimerkiksi toimijan arkistoon on onnistuttu tunkeutumaan, niin arkiston oven muuraaminen umpeen estää vastaisuudessa samanlaiset tapahtumat, mutta estää myös henkilöstöä käyttämästä arkistoa. Prunckun lisää myös, että vastatiedustelun epäonnistuminen on syytä myös kostaa ryhtymällä omaan offensiiviseen vastatiedusteluun. (Prunckun 2019, 45–46)

Faktat ja järkiperäinen ajattelu ovat vastatiedustelun ytimessä. Näiden hyödyntämiseksi vaaditaan analyttistä toimintaa. Analyysi tuottaa toimintavaihtoehtoja ja operationaalisia suunnitelmia, joita

voidaan hyödyntää suunniteltaessa vastatiedustelutoimintaa. (Prunckun 2019, 46) Mikäli vastatiedustelu ei perustu faktoihin ja järkipäiseen ajatteluun pohjautuvaan analyysiin, niin on sillä suuri vaara epäonnistua muun toiminnan suojelemisessa.

3.5 Vastatiedustelun suunnittelun suuntaviivat

Prunckun luettelee defensiivisen ja offensiivisen vastatiedustelun sisältämät perussäännöt, joita defensiivisen vastatiedustelun kohdalla on 17, ja offensiivisen vastatiedustelun kohdalla 11. Niiden tehtävänä on toimia vastatiedustelun suunnittelun suuntaviivoina. Nämä säännöt toimivat defensiivisen/offensiivisen vastatiedustelutoiminnan peruspilareina, jotka on otettava huomioon toimintaa suunniteltaessa. Defensiiviseen vastatiedusteluun kuuluvat seuraavat perussäännöt: toimeenpanevan elimen vastuu, toimeenpanevan elimen tuki, eettinen symmetria, tarpeellinen pääsy, tarve tietää, vastatiedustelu, realistiset toimintamallit ja proseduurit, synerginen lähestymistapa, varhainen havaitseminen, syvyysuuntainen turvallisuussuunnittelu, ennalta-arvaamattomuus, ydintoiminnon korkeampi suojaus, määrittäminen ja priorisointi, laatu ylittää määrän, yhteistyö, mahdollisten hyökkääjien määrän vähentäminen sekä rikoskumppanuus. (Prunckun 2019, 55–64) Offensiivisen vastatiedustelun perussäännöt ovat toimeenpanevan elimen vastuu, toimeenpanevan elimen oikeuttaminen, eettinen symmetria, ystävällismielinen pääsy, toiminta vuotoja vastaan, petolliset (vastavakoilu) operaatiot, vastatiedustelu ja houkuttimet, puolustuksen Red Team -testaus, synergia defensiivisen vastatiedustelun kanssa, synergia positiivisen tiedustelun kanssa, sekä synergia kaikkien tiedustelumenetelmien ja keräystapojen kanssa. (Prunckun 2019, 173–179)

4 ANALYYSI

4.1 Miten he operoivat?

Venäläiset illegaalit pyrkivät suojaamaan omaa operatiivista toimintaansa defensiivisillä vastatiedustelumenetelmillä. Illeaalien toimintaa voidaan kuitenkin katsoa myös offensiivisen vastatiedustelun käsitteiden kautta. Keskeisin menetelmä suurimmalla osalla illegaaleista oli pitää heidän todellinen henkilöllisyytensä salassa, ja kaikilla oli intressinä salata heidän yhteytensä Venäjän tiedustelupalveluun. Tällaisia toimia voidaan katsoa Prunckunin vastatiedusteluteorian harhautuksen käsitteen kautta, sillä keskeisenä syynä salaamiselle oli vähentää FBI:n vastatiedusteluorganisaation illegaaleihin kohdistuvaa mielenkiintoa. Vastatiedusteluteorian soveltaminen ei kuitenkaan ole aivan sopivaa tässä kohtaa, koska teoriassa offensiivista ja defensiivistä vastatiedustelua suoritetaan vastustajan tiedustelu- ja vastatiedusteluorganisaatiota kohtaan. Harhautusta suoritetaan Prunckunin teoriassa siis siksi, että saadaan ote vastustajan tiedustelusta tai vastatiedustelusta, kun taas illegaalien positiivisessa tiedusteluoperaatiossa harhautuksen tarkoitus oli peittää illegaalien todellinen henkilöllisyys, jotta FBI ei kiinnostuisi heistä.

Illegaalit suorittivat positiivista tiedusteluoperaatiota (Prunckun 2019, 23). Illegaalit eivät päättäneet itse tiedustelun tarkoitusta, vaan päätöksen tekijä oli Venäjän ulkomaantiedustelupalvelu SVR, joka toimi Venäjän valtion puolesta. Illeaalien tehtävänä oli soluttautua Yhdysvaltojen hallituksen piiriin saadakseen tietoa muun muassa Yhdysvaltojen politiikasta Keski-Amerikassa, USA:n tulkinnasta koskien Venäjän ulkomaanpolitiikkaa, ongelmista USA:n sotilaspolitiikassa ja USA:n politiikasta koskien internetin käyttöä terroristien toimesta (US v. Metsos et al. 2010, 31). Jotta tällaisia tehtäviä voitiin suorittaa, täytyi venäläisten illegaalien käyttää vakoilumenetelmällistä ammattitaitoaan (tradecraft), eli suorittaa defensiivistä vastatiedustelua välttääkseen havaituksi ja pidätetyksi tulemisen. Suunnitellessaan illegaalioperaatiota SVR:n on täytynyt ottaa huomioon mahdolliset uhat ja riskin illegaalien paljastumiselle ja operaation epäonnistumiselle (Prunckun 2019, 65–87). Suunnitelman on täytynyt sisältää elementtejä fyysisestä turvallisuudesta, henkilöstö-, informaatio- ja kommunikaatioturvallisuudesta. Venäläisten operaation onnistumiseksi heidän oli käytettävä vastatiedustelullisia menetelmiä (tarkkailun paljastamista, väärää henkilötodistuksia, jne.), jotta heidän operaationsa maksimaalinen onnistuminen olisi mahdollista.

Yhdysvaltain keskusrikospoliisi FBI pyrki offensiivisella vastatiedustelutoiminnallaan saamaan tietoa illegaalien toiminnasta. FBI:n operaation juuret ulottuvat tietyllä tapaa Yhdysvalloissa

toimineiden illegaalien ”ulkopuolelle”, koska Aleksandr Poteyev oli paljastanut heidän todellisen henkilöllisyytensä ja tarkoituksen oleskella Yhdysvalloissa. Poteyevin luovuttamien tietojen merkitys on aivan ratkaiseva, sillä ilman niitä ei FBI olisi edes tiennyt Yhdysvalloissa olevista illegaaleista.

Seuraavaksi analysoin venäläisten defensiivisiä vastatiedustelutoimenpiteitä, joita he suorittivat ylläpitääkseen positiivista tiedustelutoimintaa. Analysoin myös yhdysvaltalaisen defensiivisiä ja offensiivisiä vastatiedustelutoimenpiteitä operaatio Ghost Storiesin puitteissa. Koska operaatio kesti kymmenen vuotta, ei tarkoitus ole käydä läpi jokaista toimintatapaa ja faktaa jokaisen illegaalin kohdalla, vaan nostaa esille analyysin kannalta keskeisimmät ilmiöt.

4.2 SVR:n ja FBI:n defensiiviset ja offensiiviset vastatiedustelutoimet

Illegaalit suorittivat positiivista tiedusteluoperaatiota soluttautuakseen Yhdysvaltojen poliittisiin ja sotilaallisiin toimielimiin. Useimmat illegaalit käyttivät valheellisia henkilötietoja peittääkseen heidän todellisen identiteettinsä, ja kaikki heistä pyrkivät peittelemään yhteyksiään SVR:ään. Illegaalien täytyi myös välttää FBI:n tarkkailuoperaatioita. Tämän tehdäkseen heidän täytyi suorittaa havaitsemiseen liittyviä defensiivisiä vastatiedustelutoimenpiteitä, jotta he saattoivat olla varmoja, että heitä ei seurattu. Illegaalit epäonnistuivat toiminnassaan, koska FBI:n oma defensiivinen vastatiedustelu oli parempaa. Se kykeni löytämään illegaalit ja tarkkailemaan heidän toimintaansa. FBI käytti myös offensiivisiä vastatiedustelumenetelmiä illegaaleja kohtaan. Tästä esimerkkinä on FBI:n peitetehtävässä olevan agentin yhteydenotto illegaaleihin (tästä lisää alla). FBI neutralisoi illegaalien aiheuttamat uhan keskustelemalla illegaalien kohteiden kanssa, ja lopuksi pidättämällä illegaalit. Koska FBI kykeni tarkkailemaan illegaalien viestintää Moskovan keskuksen kanssa, kykeni se keskeyttämään liian vaaralliseksi menevän operaation keskustelemalla sellaisen henkilön kanssa, joka oli illegaalien tiedonkeräyksen kohteena (Corera 2020, 123–124).

On selvää, että FBI:n onnistuminen on paljolti ollut kiinni Aleksandr Poteyevin loikkaamisesta länteen. Poteyev on se, joka kertoi illegaaleista Yhdysvalloissa. Ilman tätä informaatiota FBI olisi tuskin kyennyt havaitsemaan kaikkia kymmentä illegaalia. Tämän tutkielman rajallisuuden ja asiakirjadokumentaatian salaisuuden vuoksi en ryhdy Poteyevin tapausta sen enempää analysoimaan, mutta lukijan on hyvä ymmärtää mistä FBI:n onnistuminen alun perin on johtunut.

4.2.1 Salaiset kommunikaatiomenetelmät

Richard Murphyn ja Cynthia Murphyn kerrotaan käyttäneen steganografisia metodeja kommunikoidessaan Moskovan päämajan kanssa. Steganografialla tarkoitetaan salaisten viestien piilottamista ei-salaisiin asioihin havaituksi tulemisen välttämiseksi (SearchSecurity 2018). Illegaalit kommunikoivat elektronisiin kuviin piilotettujen viestien avulla. Tämä saatiin selville, kun FBI suoritti heidän asuntoonsa salaisen kotietsinnän, jonka perusteella löytyi diskettejä sekä paperinpalalle kirjoitettu 27 merkinen salasana. Disketeistä löytyi osoitteita kuvia sisältäville julkisille verkkosivuille, joista ladattaessa voitiin saada selville, että kuvat sisälsivät koodattuja viestejä, joita voitiin lukea steganografiaohjelmalla. Lisäksi FBI kuuli Foleyn ja Heathfieldin keskustelevan asiasta, jonka FBI arveli liittyvän steganografiaohjelman käyttöön. (US v. Metsos et al. 2010, 9–12)

FBI epäili illeaalien käyttäneen radiosanomalaitetta kommunikoidessaan Moskovan kanssa. Tämä selvisi FBI:n purkaessa illeaalille lähetettyjä steganografiaviestejä. Lisäksi FBI oli salaisen kotietsinnän aikana havainnut radion, joka sopisi lyhytaaltoisten lähetysten vastaanottamiseen. Illegaalit olivat siis jättäneet näkyville salaisia tiedustelutoiminnassa käytettäviä kommunikaatiolaitteistoja, joka on vastoin sitä mitä Prunckun kutsuu nimellä clear desk policy (Prunckun 2019, 145–146). Etsinnässä löydettiin myös muistivihkoja, jotka sisälsivät näennäisesti sattumanvaraisia numeroita. Näiden uskottiin olevan koodikirjoitusta. FBI:n suorittaman salaisen kuuntelun aikana havaittiin myös sähköisiä ”klikkausääniä”, joiden epäiltiin olevan peräisin saapuneesta radiolähetyksestä. Tässä yhteydessä kuultiin Lazon sanovan Pelaezille, että he ovat saamassa lähetystä. (US v. Metsos et al. 2010, 9–12)

Anna Chapmanin ja Mikhail Semenkon epäiltiin kommunikoineen Venäjän valtion virkamiehiin kuuluvien henkilöiden kanssa langatonta verkkoyhteyttä hyväksikäyttäen. Kommunikointi on vaatinut, että illeaalien sekä virkamiehen hallussa olleet tietokoneet ovat olleet suhteellisen lähellä toisiaan. Molempien kohdalla havaittiin, että Chapman sekä Semenko tulivat omille tapaamispaikoilleen, jonka jälkeen Venäjän valtion virkamiehen havaittiin saapuvan paikan läheisyyteen autollaan. Virkamies ja illegaalit eivät koskaan tavanneet kasvokkain, ja tätä FBI myöhemmin hyödynsi suorittaessaan harhautusoperaation peitetehtävässä olevan FBI:n virkamiehen avulla illeaalija vastaan (tästä lisää alla). Pian venäläisen virkamiehen paikalta poistumisen jälkeen illegaalit myös poistuivat. FBI kykeni havaitsemaan laitteet ja käytetyn ad hoc -verkon ja että tähän

langattomaan verkkoon kytkeytyneiden kahden tietokoneen välillä välitettiin dataa. (US v. Chapman and Semenko 2010, 5–8)

4.2.2 *Salaiset rahalähetykset*

FBI:n mukaan Venäjä tuki illegaalien toimintaa rahoittamalla heitä salaisesti tuhansien dollareiden edestä. Illegaalit matkustivat Etelä-Amerikkaan tavatakseen Venäjän valtion virkamiehiä, jotka toimittivat heille rahaa. FBI salakuunteli Juan Lazaron ja Vicky Pelaezin välisen keskustelun, jossa aiheena oli Pelaezin matkalaukkuun piilotetut rahat. FBI sai myös tallennettua videolle tilanteen, jossa epäiltiin Pelaezin saavan rahaa sisältävän laukun Venäjän valtion virkamieheltä. Lazaronin kohdalla saatiin myös tallennettua samanlainen tapaus jossain Etelä-Amerikan valtiossa. Etelä-Amerikkaan matkustamisella voitiin välittää myös salaisia viestejä Venäjän valtion virkamiehelle. FBI sai salakuuntelun avulla selville, että Lazaro oli kirjoittanut viestejä näkymättömällä musteella. (US v. Metsos et al. 2010, 13–14, 16)

Salaisiin rahalähetyksiin osallistui myös Christopher Metsos, jonka FBI arvelee toimittaneen 40 000 dollaria Richard Murphylle. Lisäksi Metsoksen havaittiin suorittavan niin sanotun brush-pass -vaihdon Venäjän valtion virkamiehen kanssa. Brush pass tai brush contact tarkoittaa julkisessa paikassa tapahtuvaa lyhytaikaista ja salattua kohtaamista agentin ja tiedustelu-upseerin välillä, jonka aikana informaatiota, dokumentteja tai varoja vaihdetaan (Bennett 2002, 35). Metsos ja virkamies vaihtoivat samanlaiset oranssit laukut keskenään tavatessaan portaikossa ja jatkoivat nopeasti matkaansa eri suuntiin. FBI epäili Metsoksen saaman kassin sisältäneen suuren summan käteistä. Salakuunnellessaan FBI sai selville, että Metsos antoi osan rahoista Richard Murphylle ja piilotti osan rahoista metsään. Myöhemmin tämän tapaamisen jälkeen FBI havaitsi, että Metsoksen ajoneuvo oli pysähtynyt yhdessä paikassa matkalla pohjoiseen. FBI löysi alueelta maahan kaivetun paketin, jonka se dokumentoi valokuvaamalla. Tämä tapahtui syksyllä 2004. Myöhemmin FBI havaitsi salaisella videovalvonnalla, että Zottoli ja Mills kaivoivat tuon paketin ylös vuonna 2006. Lisäksi myöhemmin FBI havaitsi videovalvonnan avulla, että Washingtonissa sijaitsevassa hotellihuoneessaan Zottoli käsitteli rahoja. (US v. Metsos, et. al., 18–23)

Myös Richard Murphyn havaittiin tekevän brush-pass -operaation. FBI kykeni lukemaan Moskovasta saapuneen ohjeen, jonka mukaan Murphyn piti ottaa vastaan 300 000 dollaria, joista puolet olisi hänen, puolet myöhemmin toiselle illegaalille annettavaksi. Brush-pass suoritettaisiin Venäjän valtion virkamiehen kanssa tietyssä paikassa. Näin tapahtuikin, ja FBI kykeni seuraamaan sekä

tallentamaan tapahtuman. Myöhemmin Murphy sai viestin, jossa kiitettiin hyvin suoritetusta toimenpiteestä ja kerrottiin, että tekniikkaväki ei ollut havainnut mitään epäilyttävää toiminnan aikana. FBI tarkkaili myös myöhemmin, kun Murphy antoi Zottolinille 150 000 dollaria.

4.2.3 Valheelliset identiteetit

Richard Murphyn pankin säilytyslokerosta löytyi syntymätodistus, joka osoittautui tutkimuksissa väärennökseksi. Tracey Lee Ann Foleyn säilytyslokerosta löytyi negatiivikuvia Foleysta hänen ollessa noin 20-vuotias. Negatiivien tuottaja oli Tacma-niminen yhtiö, joka toimi Neuvostoliitossa. Donald Howard Heathfieldin säilytyslokerosta löytyi oikea syntymätodistus, mutta tutkimuksissa selvisi oikean Donald Heathfieldin kuolleen vuonna 2005. FBI kuuli salakuuntelun avulla Juan Lazaron kertovan Vicky Pelaezille muutostaan Siperiaan ”pian sodan alettua”. Lazaro esiintyi Yhdysvalloissa Perun kansalaisuuden omaavaan uruguaylaisena. (US v. Metsos, et. al., 16–17)

4.2.4 Väärät matkustusasiakirjat

Illegaaleille annettiin käytettäväksi väärennetyt passit. Esimerkiksi Tracey Lee Ann Foley sai käyttöönsä Iso-Britannian väärennetyn passin ja työskentelyyn liittyvän suositustodistuksen. Richard Murphy sai käyttöönsä irlantilaisen passin. (US v. Metsos, et. al., 17–18)

4.2.5 Anna Chapman paljastaa roolinsa FBI:n peitetehtävässä olevalle agentille

FBI järjesti yhden illegaaleista, Anna Chapmanin, kanssa tapaamisen FBI:n peitetehtävässä olevan virkamiehen kanssa. Chapman luuli tapaavansa sen venäläisen virkamiehen, jonka kanssa hän oli aikaisemmin langattoman yhteyden avulla välittänyt tiedustelutietoa. FBI:n peitetehtävä onnistui, koska Chapman ja virkamies eivät olleet koskaan tavanneet kasvoitusten. Tämä olisi asettanut Chapmanin illegaaliroolin liian riskialttiiseen asemaan. Illegaalille on iso riski näyttäytyä yhdessä venäläisen tiedustelu-upseerin kanssa, koska tiedustelu-upseeria on saatettu seurata asemamaan vastatiedusteluorganisaation toimesta.

Peitetehtävässä oleva agentti pyysi Chapmania toimittamaan toiselle illegaalille väärennetyn passin, ja Chapman suostui tähän. Toiminnallaan Chapman käytännössä myönsi toimivansa illegaalina, suorittaen tehtävää Venäjän valtion viranomaiselle. Missään vaiheessa Chapman ei kiistänyt olevansa illegaali tai mitenkään indikoinut sitä, että hän olisi jotain muuta kuin mitä FBI:n virkamies vihjaili

hänen olevan. FBI:lle oli tarkkailun aikana selvinnyt, että Chapmanilla oli ollut tietokoneen yhteyden kanssa ongelmia. Tätä käytettiin hyväksi, ja FBI:n virkamies sanoi voivansa toimittaa tietokoneen Venäjän konsulaattiin korjattavaksi. Chapman antoi tietokoneen agentille. (US v. Chapman and Semenko 2010, 8–13)

Tapaamispaikalta poistumisen jälkeen FBI:n mukaan Chapman suoritti vastatarkkailutoimenpiteitä mennessään edestakaisin kaupasta toiseen. Tapaamisen jälkeen Chapman osti matkapuhelimen Verizon-liikkeestä, ja heitti sen mukana tulleen paketin roskakoriin, jonka FBI tarkkailutiimi kävi poimimassa. Hän oli ostanut matkapuhelimen nimelle Irene Kutsov, ja osoitteeksi oli merkitty 99 Fake Street. Myös puhelimen latausvälineet olivat roskakorissa, joka viittasi puhelimen olleen ostettu kertakäyttöistä toimintaa varten. (US v. Chapman and Semenko 2010, 13)

4.2.6 Mikhail Semenko tapaa FBI:n peitetehtävässä olevan agentin

Peitetehtävässä oleva agentti soitti myös Mikhail Semenkolle, jonka kanssa sovittiin tapaaminen. Semenko kertoi tapaamisella hänen kommunikaatiovälineidensä toimivan ja paljasti yksityiskohtaista tietoa sen toiminnasta sekä siihen saadusta koulutuksestaan. Semenko myöntää saaneensa koulutusta ”Keskuksesta”, jolla viitataan SVR:n päätoimistoon Moskovassa. Semenkon pyydettiin toimittamaan rahaa sisältänyt kirjekuori kylmään postilaatikkoon, jonka hän tekikin. Kylmä postilaatikko tarkoittaa kätköä, johon henkilö voi asettaa jonkun toisen henkilön noudettavaksi tarkoitetun esineen. Tässä tapauksessa kylmänä postilaatikkona toimi sillan alla ollut paikka, johon Semenko jätti kirjekuoren. FBI sai tapahtuman tallennettua lähistölle piilotetulla kameralla. Semenko ei missään vaiheessa kysynyt syytä, miksi rahaa pitäisi toimittaa. (US v. Chapman and Semenko 2010, 14–17)

4.2.7 Vakoilumenetelmällisen ammattitaidon käyttäminen

SVR ohjeisti yksityiskohtaisesti Richard Murphya miten hän toteuttaisi paluunsa Moskovaan. Se ohjeisti miten Murphyn tulisi suorittaa brush-pass -vaihdon saadakseen väärennetyn irlantilaisen passin haltuunsa. SVR ohjeisti miten Murphyn olisi tarkoitus tunnistaa SVR:n agentti, jolta hän saisi passin, sekä miten Time-lehden pitäminen Murphyn vasemmassa kädessä indikoisi SVR:n virkamiehelle vaaraa ja kieltäisi tätä lähestymästä Murphya. (US v. Metsos et al. 2010, 26–30)

4.2.8 Lähteiden rekrytoiminen

Illegaalit saivat myös kuukausikohtaisia tehtäviä Moskovan keskukselta. Esimerkiksi touko-kesäkuussa vuonna 2006 Moskovan keskus pyysi heitä keräämään tietoa Yhdysvaltojen politiikasta koskien terroristien internetin käyttöä, Yhdysvaltojen politiikasta koskien Keski-Amerikasta ongelmista Yhdysvaltojen sotilaspolitiikassa sekä länsimaiden arvioita Venäjän ulkomaanpolitiikasta. Vuonna 2009 SVR pyysi informaatiota Yhdysvaltojen asemasta koskien uutta Strategic Arms Limitation Treatya, Afganistania, ja Iranin ydinaseohjelmaa. SVR nimesi neljä Yhdysvaltain alakabinetin virkamiestä, joiden mielipiteitä ja näkemyksiä tulisi kartoittaa. Illegaalien tulisi myös hankkia informaatiota koskien Obaman tavoitteita tämän ollessa matkalla Venäjällä. (US v. Metsos et al. 2010, 31–34)

Illegaalien lähettämistä viesteistä selvisi muun muassa se, että heillä oli ollut yhteyksiä henkilöön, jolla puolestaan oli yhteyksiä kongressiin ja Washingtonin politiikantekijöihin, entiseen korkeaarvoiseen Yhdysvaltain hallituksen kansallisen turvallisuuden virkamieheen ja ydinaseiden kehittämiseen liittyvään henkilöön. Cynthia Murphy oli ollut yhteydessä henkilöön, jolla oli ymmärrystä globaaleista kultamarkkinoista, ja tätä informaatiota SVR tuntui arvostavan. Murphya pyydettiin pitämään tiiviit yhteydet luokkatovereihinsa ja yliopiston professoreihin, joilla on tai voi olla pääsy salaiseen materiaaliin. Murphyn tuli kaivaa henkilökohtaista informaatiota niistä yliopiston henkilöistä, jotka ovat tai tulevat hakeutumaan CIA:n palvelukseen. (US v. Metsos, et. al., 31–34, 36)

Illegaalit eivät kuitenkaan voineet itse hakeutua töihin Yhdysvaltain hallintoon, koska pelättiin, että heidän väärät henkilöllisyytensä paljastuisivat niitä tarkistettaessa. Sen sijaan illegaalien tuli pyrkiä rekrytoimaan henkilöitä, jotka voisivat toimia tietolähteinä, hallinnon sisältä. (US v. Metsos, et. al., 35)

4.3 Lopputulos

Prunckunin teorian valossa yhdysvaltalaiset suorittivat sekä offensiivista että defensiivistä vastatiedustelua, kun taas venäläiset ainoastaan defensiivistä. Venäläisten offensiivinen toiminta sijoittui positiivisen tiedustelun puolelle, ei niinkään vastatiedustelun saralle. Defensiivisen vastatiedustelun olemassaolo on positiivisen tiedustelun elinehto. Ilman puolustusta tiedustelutoiminta on kuin pelaisi pokeria huoneessa, jonka seinät ovat täynnä peilejä.

Yhdysvaltalaisten onnistuneen vastatiedustelun juuret ovat Aleksandr Poteyevin värväämisessä yhdysvaltalaisten palvelukseen. Ilman tätä onnistumista he tuskin olisivat saaneet selville kaikkien kymmenen illegaalien henkilöllisyyttä. Tähän yhteen onnistumiseen kietoutuu yhdysvaltalaisten murskaava onnistuminen operaatio Ghost Storiesin osalta. Poteyeviin kytkeytyy tiiviisti yhdysvaltalaisten defensiivinen ja offensiivinen vastatiedustelu, mutta tässä tutkielmassa keskityn ainoastaan operaatio Ghost Storiesin tapahtumiin.

Defensiivisen vastatiedustelun osalta FBI onnistui havaitsemaan muodostuneen uhan, toimijat, organisaation, joka illegaaleja johti sekä illegaalien sijainnit Yhdysvalloissa. Näiden lisäksi FBI kykeni keräämään kymmenen vuoden ajan illegaaleista tietoa ilman, että sen toiminta kertaakaan paljastui. Paljastumisen riski ammattivakoojia vastaan on suuri, ja vaarana oli, että paljastuessaan yhdelle kaikki illegaalit olisivat paenneet maasta. Illegaalit eivät halunneet hakeutua itse valtion virkoihin paljastumisen pelossa, joka osoittaa vastatiedustelullisen pelotteen toimineen. He eivät halunneet ottaa sitä riskiä, että heidän taustojaan ryhdytään tutkimaan tarkemmin, koska nämä eivät olisi kestäneet yksityiskohtaista tarkastelua. Illegaalille jäi vaihtoehdoksi itse pysyä valtionhallinnon ulkopuolella ja pyrkiä löytämään tietolähteitä sisäpuolelta.

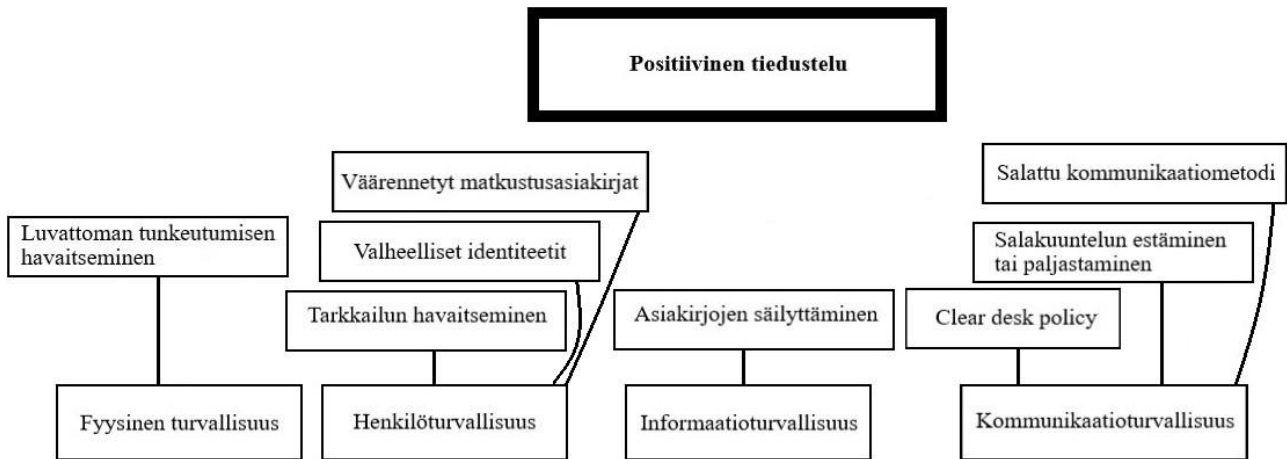
FBI käytti offensiivista vastatiedustelullista harhautusta illegaaleja vastaan. Prunckunin teoriassa harhautus on offensiivisen vastatiedustelun kategoria, ja se jaetaan kahteen osaan, joista toinen on houkutin (decoy) ja toinen on naamioituminen (camouflage). (Prunckun 2019, 206–213) FBI:lle tärkein oli naamioituminen, jota se sovelsi peitetehtävän avulla. Tällaisen peitetehtäväoperaation tarkoituksena on kerätä todisteita henkilöiden syyllisyydestä tai syyttömyydestä sekä yleistä informaatiota operaatioita koskien. Todisteet voivat olla joko laittomuuden myöntäminen tai aikomusten indikoiminen. (Prunckun 2019, 202–203.) Toisaalta FBI:n peitetehtävää voidaan tulkita myös ansan asettamisena, koska heillä oli jo paljon tietoa illegaalien toiminnasta. FBI:n agentti tapasi Anna Chapmanin, ja sai haltuunsa tämän tietokoneen Chapmanin ojennettua sen peitetehtävässä olevalle FBI:n virkamiehelle. Mikhail Semenko taas suostui toimittamaan tiettyyn paikkaan rahaa, jolloin hän osoitti olevansa tiedustelu-upseeri. Oleellinen osa näitä peitetehtäviä olivat Poteyevin antamat koodit, jotka toimisivat Venäjän virkamiehen ja illegaalien välisinä tunnistuskoodeina. Peitetehtävässä olevan agentin ilmaistua koodin Chapmanille ja Semenkolle luotiin erinomainen luotettavuuden ja asianmukaisuuden naamio.

On kuitenkin huomattavaa, että naamioituminen on lähtökohta oletus peitetehtävän onnistumiselle. Naamioitumalla voidaan tehdä erilaisia toimenpiteitä, jotka voivat liittyä syyllisyyden tai

syyttömyyden puolesta olevien todistusaineistojen keräämiseen. Se voi kuitenkin liittyä myös toimintaan, jonka tarkoituksena on asettaa ansa vastustajalle (Prunckun 2019, 219–220). Prunckun itse sijoittaa peitetehtävän alla tehdyn tutkinnan teorian offensiivisen puolen havaitsemiskategoriaan (Prunckun 2019, 202). On kuitenkin tehtävän onnistumisen kannalta toissijaista, millaisia toimenpiteitä peitteen avulla tehdään, sillä ilman peitettä eivät tutkinnalliset toimenpiteet tai vastustajalle asetettavien ansojen onnistuminen ole todennäköistä. Peite itsessään onkin peitetehtävien tärkein ominaisuus. Siksi sijoittaisin itse peitetehtävät vastatiedusteluteorian offensiivisen puolen harhautuskategoriaan.

Neutralisaatiolla on ilmiselvä rooli FBI:n toiminnassa: illegaalien pidättäminen. Tämän itsestään selvän asian lisäksi FBI suoritti neutralisaation piirissä muitakin toimenpiteitä. Se esimerkiksi keskusteli illegaalien kohteena olleiden henkilöiden kanssa, jotta nämä ymmärsivät, millaisten ihmisten kanssa olivat tekemisissä (Corera 2020, 123–124). Kohdehenkilöt selvisivät FBI:lle seuraamalla illegaalien viestintää. Kohdehenkilöiden puhuttamisen voidaan katsoa olleen illegaalien toiminnan halvaannuttamista, sillä se ainoastaan väliaikaisesti pysäytti illegaalien tiedonkeräyksen etenemisen tietyn henkilön kohdalla, mutta ei keskeyttänyt täysin illegaalien työtä Yhdysvalloissa (Prunckun 2019, 223–224). Kaiken kaikkiaan, offensiivisen vastatiedustelun avulla yhdysvaltalaiset kykenivät torjumaan Venäjän illegaalien työn ja kuluttamaan valtavat määrät venäläisten aikaa ja rahaa toimintaan, jonka avulla he eivät saaneet mitään tärkeää informaatiota haltuunsa.

Venäläisten kohdalla on Prunckunin teoriaa luettava käänteisesti. Jos siis yhdysvaltalaiset tekevät toimia, jotka vastaavat Prunckunin teoriassa venäläisiin kohdistuvaa offensiivista ja defensiivistä vastatiedustelua, niin venäläisten on pyrittävä välttämään nämä toimet omilla defensiivisillä toimillaan. Venäläiset käyttävät vakoilumenetelmällisen ammattitaitonsa välineitä havaitakseen ja välttääkseen yhdysvaltalaisten heihin suuntautuvan toiminnan. Ennen kaikkea he pyrkivät välttämään havaituksi tulemisen, ja toissijaisesti pyrkivät havaitsemaan heihin kohdistuvaa tarkkailua, jotta maasta pakeneminen voisi tapahtua ajoissa. Kuvassa 3 ilmenee illegaalien toiminnan suhteen keskeiset toiminnan kategoriat, joista suurin osa paljastui FBI:lle.

Kuva 3. Illeaalien defensiivisen vastatiedustelun luokittelu. Niko Korpela 2021.

Illeaalien osalta oleellisin epäonnistuminen oli kommunikaatioturvallisuuden pettäminen, joka on tärkeä osa defensiivistä vastatiedustelua. (Prunckun 2019, 157–172) Illeaalit käyttivät viestinnässään salattua steganografiamenetelmää, jonka salausta olisi FBI:n mukaan ollut periaatteessa mahdotonta purkaa. Heidän salaista viestintämetodiaan Moskovian keskuksen kanssa kyettiin seuraamaan säännöllisesti, koska FBI oli saanut haltuunsa illeaalien käyttämän steganografiaohjelman sekä sen salasanan, joka oli kirjoitettu paperille ja joka oli sijoitettu steganografiaohjelman sisältävien diskettien yhteyteen. (Reel Truth History Documentaries 2019, 17:18-20:42) Näin kävi, koska illeaalien fyysinen ja henkilöturvallisuus pettivät. Prunckunin teorian defensiivisen vastatiedustelun kymmenes perussääntö on syvyysuuntautunut turvallisuussuunnittelu. Tämän ajatuksen perusteella kommunikaatioturvallisuuteen olisi täytynyt kohdistaa kaikkein voimakkainta puolustusta, mutta näin ei toimittu illeaalien toimesta, vaan tärkeät välineet sijoitettiin vaatekaapissa olevaan kenkälaatikkoon. (Prunckun 2019, 146–147.)

FBI:n offensiivisen vastatiedustelun seurauksena illeaalien asuintiloja salakuunneltiin aktiivisesti, jolloin heidän jokainen keskustelunsa voitiin kuulla ja tallentaa. Illeaalien jokainen keskustelu oli tärkeä keräyskohde FBI:n vastatiedustelulle. Näin ollen illeaalien olisi täytynyt ensinnäkin suorittaa epäsäännöllisin väliajoin asunnon ja ajoneuvojen tarkistus mahdollisten salakuuntelulaitteiden löytämiseksi. Heidän olisi täytynyt myös suojata keskustelut vakoiluasioista, jotta mahdollisten kuuntelulaitteiden hyödyntäminen olisi vaikeampaa. Lisäksi illeaalit epäonnistuivat paljastamaan FBI:n illeaalieihin kohdistaman fyysisen tarkkailun. Näin ollen illeaalit epäonnistuivat keskusteluiden suojaamisessa, salakuunteluvälineiden havaitsemisessa ja tarkkailun havaitsemisessa. (Prunckun 2019, 127–128, 159; kts. myös Barsky 2017, 125–127).

Illeaalien tapauksessa steganografiaohjelman levykkeiden sekä niiden käyttämiseksi vaadittavan salasanan sijoittaminen samaan suojattomaan paikkaan oli virhe, jonka vuoksi FBI sai pääsyn illeaalien kommunikaatioon Moskovan keskuksen kanssa. On ehkä ymmärrettävää, että illeaalit eivät voineet rakentaa itselleen holvia, johon kätkeä kaikki salainen materiaali, mutta toisaalta illeaalit olisivat voineet tehdä toimenpiteitä, jotka olisivat luoneet paljon kattavampaa turvallisuutta. Turvallisten tilojen hallinta on Prunckunin teoriassa yksi fyysisen turvallisuuden ilmentymä. Tähän kuuluvat vahvistetut huoneet, kassakaapit, avainten lukumäärän ja käytön kontrolli sekä luvattoman tunkeutumisen havaitseminen. (Prunckun 2019, 95–97). On tietenkin mahdollista, että huolimattomasta salaisen materiaalin sijoittelusta huolimatta venäläiset tekivät toimenpiteitä, joilla he ajattelivat voivansa havaita, jos joku käy heidän asunnossaan luvatta. FBI:n asiakirjat eivät kuitenkaan näin anna ymmärtää. On mahdollista, että FBI havaitsi tai muulla tavalla vältti koskemasta esineisiin, jotka voisivat olla ansoitettuja tavalla, joka indikoisi luvattonta tunkeutumista. FBI tunsii illeaalien toimintatapoja, joten sen työntekijät osasivat olla vähintäänkin varovaisia tutkiessaan illeaalien asuntoja (Reel Truth History Documentaries 2019, 09:40-10:30) Jos oletetaan, että venäläiset olivat asettaneet luvattomasta tunkeutumisesta kertovia ansoja asuntoihinsa, niin on vaikea ymmärtää, että miten FBI onnistui pääsemään käsiksi illeaalien toiminnan kannalta kaikkein pyhimpään, eli kommunikaatiojärjestelmään. Ainoa järkevä selitys on, että illeaalien vakoilumenetelmälliset toimenpiteet olivat heikot verrattuna FBI:n suorittamaan havainnointiin, eivätkä he tehneet riittäviä toimenpiteitä suojatakseen positiivista tiedusteluaan. Koska venäläisten defensiivinen vastatiedustelu petti perusteellisesti, ei heidän positiivisella tiedustelullaan ollut mahdollisuutta onnistua. Tämän vuoksi he eivät kyenneet lähettämään Venäjälle poliittisen päätöksenteon tueksi relevanttia, oikea-aikaista ja täsmällistä tiedustelutietoa.

5 LOPPUPÄÄTELMÄ JA POHDINTA

26. kesäkuuta 2010 FBI pidätti kaikki kymmenen Yhdysvalloissa toiminutta illegaalia. Yhdestoista illegaali, Christopher Metsos, pidätettiin Kyproksella, mutta tuomioistuimen päästettyä hänet vapaaksi takuita vastaan hän katosi. Koska illegaalit eivät olleet saavuttaneet sellaista asemaa, missä he olisivat voineet anastaa valtiosalaisuuksia, ei heitä voitu syyttää vakoilusta. Sen sijaan heitä syytettiin vieraan valtion agenttina toimimisesta ilman, että asiasta oli Yhdysvalloille ilmoitettu sekä rahanpesusta. Chapmania ja Semenkoa syytettiin vain agenttina toimimisesta. Koska illegaaleja oli seurattu jo pitkään ja heidän tiedustelutapansa oli hyvin tiedossa, ei heillä ollut enää juurikaan tiedustelullista arvoa. Näin ollen heidän arvonsa oli vaihtokaupassa: Yhdysvallat vaihtoivat kymmenen pidätettyä illegaalia neljään henkilöön, jotka olivat vakoilleet länsimaille. Yksi heistä oli Sergei Skripal, joka kahdeksan vuotta myöhemmin tulisi olemaan Iso-Britannian Salisburyssä tapahtuneen myrkytystapauksen keskiössä. (Corera 2020, 280)

Yhdysvaltalaisien ja venäläisten onnistumiset ja epäonnistumiset olivat pitkälti nollasummapelien mukaisia. Siinä missä yhdysvaltalaiset onnistuivat, niin venäläiset epäonnistuivat. Venäläiset eivät kyenneet ylläpitämään omaa positiivista tiedusteluaan, koska heidän puolustuksensa petti täydellisesti. Yhdysvaltalaiset kykenivät saamaan Poteyevin avulla hyvän otteen venäläisten toiminnasta, mutta myös illegaalien oma vakoilumenetelmällinen ammattitaito oli heikkoa verrattuna FBI:n vastatiedusteluun. Illegaalit ehkä tuudittautuivat siihen, että he ovat peitteensä ansiosta näkymättömiä FBI:n vastavakoilulle, eivätkä tehneet tarpeellisia toimenpiteitä toimintansa suojaamiseksi. Kymmenen vuoden ajan FBI kykeni seuraamaan illegaalien toimintaa ja oppimaan heidän ammattinsa saloja. Tämän lisäksi Venäjältä saatiin neljä länsimaille vakoillutta henkilöä länteen, joka on huomattavaa, koska Venäjä joutui luovuttamaan oman maansa kansalaisia, kun taas Yhdysvallat toimittivat kymmenen venäläistä takaisin kotimaahansa (Corera 2020, 278–280).

Huomioon on otettava se, että analyysi ei ole täydellisen kuvaava. Käytettävissä on ainoastaan FBI:n dokumentoimat tapahtumat, jotka liittyvät jollain tavalla amerikkalaisten vastatiedusteluoperaatioon. Näin ollen se, mitä FBI:lta on jäänyt havaitsematta, ei sisälly tähän dokumentaatioon, eikä siihen sisälly myöskään aineistoa, joka on luokiteltu salaiseksi. Tutkimuksen kannalta tällä ei kuitenkaan ole merkitystä, sillä se materiaali, mitä on käytettävissä, luo riittävän kuvan siitä, millaisia toimenpiteitä amerikkalaiset ja venäläiset suorittivat. Johtopäätös tästä materiaalista on se, että yhdysvaltalaisien vastatiedustelullinen ammattitaito oli huomattavasti parempaa kuin mitä venäläisillä oli.

Analyysia suoritettaessa kävi ilmi, että Prunckunin teorian offensiivista puolta on vaikea soveltaa venäläisten toimintaan. Vastavakoilu (counterespionage) liittyy vastustajan tiedustelutoiminnan havaitsemiseen, harhauttamiseen ja neutralisaatioon. Se on positiivisen tiedustelun tapaan salaisen informaation keräystä, mutta keräyksen kohteena on vastustajan tiedustelupalvelu. Positiivisessa tiedustelussa tiedonkeräyksen kohteena on esimerkiksi vieraan valtion hallituksen tai armeijan hallitsema informaatio. Vastavakoilu on hyökkäyksellinen toimintatapa, jossa tarkoituksella asetetaan oma henkilöstö kontaktiin vastapuolen tiedusteluhenkilöstön kanssa. (Prunckun 2019, 25–26.) Illegaalit käyttivät teorian käsitteiden mukaisia harhautukseen ja havaitsemiseen tähtääviä toimenpiteitä, kuten valheellisia henkilöllisyyksiä, vääriä henkilötodistuksia ja tarkkailun paljastamiseen tähtääviä toimenpiteitä, mutta ne olivat puolustuksellisia toimia, eivät hyökkäyksellisiä. Hyökkäyksellisyys ilmenee illegaalien positiivisessa tiedustelutoiminnassa. Koska illegaalien tarkoitus oli välttää Yhdysvaltojen vastatiedustelupalveluita, ei heidän toimintaansa voida arvioida vastatiedusteluteorian offensiivisesta näkökulmasta.

Mutta miksi illegaalit epäonnistuivat? Illegaalien koulutus on pitkä, joten heillä on varmasti ollut kaikki ammattitaito FBI:n huomion välttämiseksi tai paljastamiseksi. Vaikka ottaisimme huomioon Aleksandr Poteyevin loikkauksesta aiheutuneen FBI:n suunnattoman edun, niin tämä ei kuitenkaan selitä sitä, miksi illegaalit eivät kyenneet havaitsemaan FBI:n suorittamaa heihin kohdistuvaa tarkkailutoimintaa kymmeneen vuoteen. Uskon itse, että tälle on kaksi syytä. Ensinnäkin illegaalit olivat tuudittautuneet virheelliseen ja petolliseen turvallisuudentunteeseen, jolloin he kuvittelivat olevansa näkymättömiä. Heidän peitteensä oli epäilemättä erinomainen, ja heidän kommunikaatiomenetelmänsä oli mahdoton murtaa. Heille saattoi tulla tunne, että koska he eivät ole voineet tehdä mitään, mikä olisi paljastanut heidät tai asettanut heidän peitteensä vaaraan (kuten sellaisen työn hakeminen, jossa taustat tarkistettaisiin perusteellisesti), niin heidän ei tarvitse olla niin perusteellisia huolehtiessaan operaatioturvallisuudesta. Kun ottaa huomioon, että jotkut illegaalit olivat toimineet Yhdysvalloissa vuosikymmenten ajan, niin on ehkä odotettavaa, että jossain vaiheessa tulee tietynlainen uupuminen jatkuvaan vastustajan vastavakoilun etsimiseen, jota ei koskaan löydy. Ei olisi ennenkuulumatonta, että vääränlainen turvallisuudentunne aiheuttaa mutkien suoristamista (Barsky 2015, 226–227).

Toinen seikka saattaa olla joidenkin illegaalien kokemattomuus ja heikompi koulutus. Anna Chapman ja Mikhail Semenko olivat uuden sukupolven illegaaleja, jotka toimivat omilla nimillään Yhdysvalloissa. Heidän koulutuksensa ei välttämättä ollut samalla tasolla kuin muiden väärillä

henkilöllisyyksillä toimivien illegaalien. Heikon koulutuksen vuoksi he saattoivat asettaa itsensä paljastumisen vaaraan. (Corera 2020, 209)

Venäjä ei tapahtuman jälkeen suinkaan lopettanut illegaalitoimintaa. Vuonna 2015 pidätettiin Evgeny Buryakov -niminen mies, joka työskenteli vuodesta 2012 lähtien illegaalina Yhdysvalloissa. (Department of Justice 2016) Buryakov tapasi salaa SVR:n tiedustelu-upseereita ja käytti salaisia kommunikaatiomenetelmiä. SVR:n tiedustelu-upseerien epäiltiin toimineen Buryakovin ja Moskovan keskuksen välikätenä lähetettäessä tiedustelutietoa Venäjälle. (US v. Buryakov et. al. 2015, 6–7) Voidaan olettaa, että Venäjä otti opikseen kymmenen illegaalien pidätyksestä, mutta oppi oli lähinnä toiminnan parantaminen. Näin ollen voidaan sanoa, että illegaalien toiminta on edelleen keskeistä Venäjän ulkopoliittikan hallintaa. Illegaalit tuottavat sille tiedustelutietoa, jota on vaikea saada muulla tavoin.

Illegaalien merkitys Venäjän valtionjohdon päätöksenteon tukena on kaksinainen. Yhtäältä heidän arvonsa on korvaamaton. Illegaalit voivat päästä lähelle valtion keskeisimpiä toimintoja, jolloin heidän tuottama informaationsa on ulkopoliittisesti korvaamatonta. Toisaalta tällainen arvonnousu vaatii onnistuneen penetroitumisen yhteiskunnan tärkeisiin rakenteisiin. Tämä ei ole helppoa. Tällöin voi käydä, että illegaalien rooliksi jää kohteiden maalittaminen, joka on itsessään tärkeää, mutta joka ei suoranaisesti aiheuta sellaista hyötyä, mitä illegaalien itsensä soluttautuminen esimerkiksi ulko- tai sisäministeriöön, presidentinkansliaan, puolustusvoimiin, puolustusministeriöön tai valtion tiedustelupalveluun aiheuttaisi. Nykypäivän väestötietojärjestelmien olemassaolo aiheuttaa sen, että aikaisemmin kuolleet nousisivat yhtäkkiä eloon illegaalien muodossa.

Jäljelle jäänyt kysymys on, että mikä on illegaalien tulevaisuus? Onko heillä kohteiden maalittajina sellaista arvoa, johon kannattaa uhrata vuosia ja satoja tuhansia dollareita? Vai siirtyykö illegaalien toiminta yhä enemmän verkkoon, kuten Riehle ja May (2018) ovat havainneet? Ja jos siirtyy, miten toimiva tämä on sellaisissa yhteiskunnissa, joissa ymmärretään, että internetissä kuka tahansa voi esiintyä kenenä tahansa, eikä kaikkea kannata uskoa mitä verkosta löytyy? Näihin kysymyksiin ei pystytä tämän tutkielman puitteissa vastaamaan, joten ne jääkööt tulevien tutkimusten aiheiksi.

LÄHTEET

Primääriaineisto

US v. Chapman, Anna and Semenko, Mikhail. Sealed complaint and related documents. 27.06.2010.

URL: <https://vault.fbi.gov/ghost-stories-russian-foreign-intelligence-service-illegals/documents/item-86/view>. Ladattu 16.02.2021

US v. Metsos, Christopher & Richard Murphy, Cynthia Murphy, Donald Howard Heathfield, Tracey Lee Ann Foley, Michael Zottoli, Patricia Mills and Juan Lazaro aka. Vicky Pe-laez. Sealed complaint and related documents. 25.06.2010. URL:

[https://vault.fbi.gov/ghost-stories-russian-foreign-intelligence-service-illegals/docu-ments/item-89/view](https://vault.fbi.gov/ghost-stories-russian-foreign-intelligence-service-illegals/documents/item-89/view). Ladattu 16.02.2021

Kirjallisuus

Andrew, Christopher & Oleg Gordievsky (1991): *Instructions From the Centre. Top Secret Files on KGB Foreign Operations 1975-1985*. Lontoo: Hodder and Stoughton.

Andrew Christopher, Mitrokhin, Vasili (2001): *The Sword and The Shield: The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB*. Yhdysvallat: Basic Books.

Barsky, Jack (2017): *Deep Undercover. My Secret Life & Tangled Allegiances As A KGB Spy In America*.

Bennett, Richard M. (2002): *Espionage. An Encyclopedia of Spies and Secrets*. Lontoo: Virgin Books Ltd.

Blake, Heidi (2020): *Tappolista. Kremlin salamurhaohjelma ja Vladimir Putinin sota länttä vastaan*. Suomentanut Aura Nurmi. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.

Bruce, James B. (2014): *The Missing Link: The Analyst-Collector Relationship*. Teoksessa *Analyzing intelligence. National Security Practitioners' Perspective*. George, Roger Z & James B. Bruce (toim.). Washington DC: Gerogetown University Press

Corera, Gordon (2020): *Russians Among Us: Sleeper Cells, Ghost Stories, and the Hunt for Putin's Spies*. New York: William Morrow Company.

Fry, Michael G. & Erik Goldstein ja Richard Langhorne (2002): *Guide to International Relations and Diplomacy*. Lontoo: Continuum. Print.

Galeotti, Mark (2016): *Putin's Hydra. Inside Russia's Intelligence Services*. European Council of Foreign Relations. Saatavissa: https://ecfr.eu/wp-content/uploads/ECFR_169_-

[PUTINS HYDRA INSIDE THE RUSSIAN INTELLIGENCE SERVICES 1513.pdf](#)

- Himanen, Hannu (2020): ”Diplomatia ja tiedustelu: Siamilaiset kaksoset”. Teoksessa Koivula, Tommi (toim.), *Suomalaisen tiedustelukulttuurin jäljillä*, 125–146. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu.
- Jensen, Carl J. III & David H. McElreath, Melissa Graves: *Introduction to Intelligence Studies*. 2. painos. New York: Routledge.
- Jensen, Mark A. (2012): Intelligence Failures: What Are They Really and What Do We Do about Them?. *Intelligence and National Security*, 27:2, 261-282. DOI:10.1080/02684527.2012.661646.
- Kouzminov, Alexander (2005): *Biological Espionage: Special Operations of the Soviet and Russian Foreign Intelligence Services in the West*. Lontoo: Greenhill Books.
- Kuzichkin, Vladimir (1990): *Inside the KGB. Myth and Reality*. Lontoo: André Deutsch Limited.
- Lefebvre, Stéphane (2007): “Russian Intelligence Activities in Canada: The Latest Case of an “Illegal””. *Journal of Slavic Military Studies*, 20:4, 549–558, DOI: 10.1080/13518040701703088
- Lowenthal Mark M. (2020): *Intelligence. From Secrets to Policy*. 8. painos. Kalifornia: CQ Press.
- McDowell, Don (2009): *Strategic intelligence. A handbook for practitioners, managers and users*. Revised edition. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Prunckun, Hank (2019): *Counterintelligence. Theory and Practice*. Toinen painos. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Riehle, Kevin P. (2020) Russia’s intelligence illegals program: an enduring asset, *Intelligence and National Security*, 35:3, 385-402, DOI: 10.1080/02684527.2020.1719460
- Riehle, Kevin P. & Michael May (2018): Human-cyber Nexus: the parallels between ‘illegal’ intelligence operations and advanced persistent threats. *Intelligence and National Security*, 34:2, 189-204. DOI: 10.1080/02684527.2018.1534642
- Steward, Brian & Samantha Newbery (2015): *Why Spy? The Art of Intelligence*. Lontoo: C. Hurst & Co. Ltd.
- Tuomi, Jouni & Anneli Sarajärvi (2018): *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. 2. painos. Helsinki: Tammi.
- Zygar, Mikhail (2016): *Putinin sisäpiiri. Nyky-Venäjän lyhyt historia*. Suomentanut Jukka Malinen. Helsinki: Otava.

Verkkolähteet

- BBC (2014): *Germany expels CIA official in US spy row*. Julkaistu: 10.07.2014 Saatavissa: <https://www.bbc.com/news/world-europe-28243933>. Luettu 12.04.2021. Uutinen.
- Congressional Research Service (2020): *Russian Military Intelligence: Background and Issues for Congress*. Luettu 26.11.2020. Saatavissa: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R46616>.
- Department of Justice (2016): *Evgeny Buryakov Pleads Guilty In Manhattan Federal Court In Connection With Conspiracy To Work For Russian Intelligence*. Saatavissa: <https://www.justice.gov/usao-sdny/pr/evgeny-buryakov-pleads-guilty-manhattan-federal-court-connection-conspiracy-work>. Luettu 01.04.2021
- Federal Bureau of Investigation (2010): *Ten Alleged Secret Agents Arrested in the United States..* Saatavissa: <https://archives.fbi.gov/archives/newyork/press-releases/2010/nyfo062810a.htm>. Ladattu 31.03.2021
- Federal Bureau of Investigation (2011): *Christopher Robert Metsos*. Saatavissa: <https://www.fbi.gov/wanted/counterintelligence/christopher-robert-metsos>. Ladattu 31.03.2021
- Interfax (2011): *Полковник Потеев заочно получил 25 лет за госизмену*. Julkaistu: 27.06.2011. Saatavissa: <https://www.interfax.ru/russia/196548>. Luettu 19.03.2021. Uutinen.
- Kaitsepolitseiamet vuosikertomus (2008). Saatavissa: https://www.kapo.ee/sites/default/files/public/content_page/Annual%20Review%202008.pdf. Luettu 28.03.2021
- Le Nouvel Observateur (2014): *Révélation sur les espions russes en France*. Julkaistu: 24.07.2014. Saatavissa: <https://www.nouvelobs.com/magazine/20140724.OBS4584/revelations-sur-les-espions-russes-en-france.html>. Luettu 19.03.2021
- US v. Buryakov, Evgeny & Igor Sporyshev, Victor Podobnyy. Sealed complaint. 23.01.2015. Saatavissa <https://www.justice.gov/sites/default/files/opa/press-releases/attachments/2015/01/26/buryakov-complaint.pdf>. Ladattu 01.04.2021
- SearchSecurity (2018): *Steganography*. Saatavissa <https://searchsecurity.techtarget.com/definition/steganography>. Luettu 29.03.2021.
- Spiegel (2013): *In the 'Land of the Enemy'. Spies Strain German-Russian Ties*. Julkaistu 02.07.2013. Saatavissa: <https://www.spiegel.de/international/world/trial-of-russian-spies-in-germany-strains-diplomatic-relations-a-908975.html>. Luettu 19.03.2021.

Suojelupoliisi (2021): *Suojelupoliisin tehtävä on suojata kansallista turvallisuutta*. Saatavissa <https://supo.fi/supon-tehtavat>. Luettu 28.03.2021.

SVR (2021): СТРУКТУРА И РУКОВОДСТВО. Saatavissa: http://svr.gov.ru/svr_today/struktur.htm. Luettu 01.03.2021

Tiedusteluvalvonta.fi (2021): *Tiedustelu ja vastatiedustelu*. Saatavissa: <https://tiedusteluvalvonta.fi/-/tiedustelu-ja-vastatiedustelu>. Luettu 04.04.2021.

Lainsäädäntö

Wienin yleissopimus (1961). Asetus 4/1970 diplomaattisia suhteita koskevan Wienin yleissopimuksen ja siihen liittyvien valinnaisten pöytäkirjojen voimaansaattamisesta. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1970/19700004>.

Videot

BBC Newsnight (2018): The attempted assassination of a Russian spy defector – BBC Newsnight. Julkaistu: 03.10.2018. Saatavissa: <https://www.youtube.com/watch?v=YHBwnfE0pN8>. Katsottu 03.04.2021.

Reel Truth History Documentaries (2019): *Spies Next Door: Operation Ghost Stories (Declassified)*. History Documentary. Reel Truth History. Julkaistu: 11.10.2019. Saatavissa: <https://www.youtube.com/watch?v=hQKn27dJFpI>. Katsottu 04.04.2021.